

**Obrazovanje za demokratsko
građanstvo: politike
i zakonski okviri**

Obrazovanje za demokratsko građanstvo: politike i zakonski okviri

Međunarodni seminar

Strazbur, 6. i 7. decembar 2001.g.

Izvještaj sa seminara napravila Karen O'Shea

Council of Europe
European Commission

Conseil de l'Europe
Commission européenne

**Ova publikacija je štampana u okviru zajedničkog programa
Evropske komisije i Savjeta Evrope**

Englesko izdanje:
Education for democratic citizenship: policies and regulatory frameworks
ISBN 92-871-4949-6

Francusko izdanje:
Education à la citoyenneté démocratique: les politiques et les instruments législatifs
ISBN 92-871-4948-8

Mišljenja iznijeta u ovom djelu su odgovornost autor(a) i ne odražavaju neminovno zvaničnu politiku Savjeta Evrope.

Izdavač za Republiku Crnu Goru:
Centar za građansko obrazovanje
www.cgo.cg.yu

Za izdavača:
Daliborka Uljarević

Prevod, lektura i korektura:
Centar za građansko obrazovanje

Tehnička priprema i realizacija:
Studio Mouse

Štampa:
Studio Mouse

Tiraž:
500 primjeraka

ISBN 86-85591-03-1
© Savjet Evrope, Podgorica, 2005.g.

CIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

37.01:321.7(4) (063)
32(4) (063)

МЕЂУНАРОДНИ семинар Образовање за демократско
грађанство (2000 ; Стразбур)

Образовање за демократско грађанство :
политике и законски оквири / Међународни семинар,
Strazbur, 6. i 7. decembar 2001. g. ; izvještaj sa
seminara napravila Karen O'Shea. - Podgorica :
Centar za građansko obrazovanje, 2005 (Podgorica
: Studio Mouse). - 60 str. ; 25 cm

Tiraž 500.

ISBN 86-85591-03-1

1. Гл. ств. насл.

а) Грађанско образовање - Демократија - Европа -
Семинари б) Политика - Европа - Семинари
COBISS.CG-ID 9400336

SADRŽAJ

	<i>Strana</i>
1. Uvod	5
1.1 Ciljevi i podciljevi	5
1.2 Učesnici i metode rada	5
1.3 Izvještaj	6
2. Tok seminara	7
2.1 Otvaranje seminara	7
2.2 Pregled istraživanja postojećeg stanja u Jugoistočnoj Evropi	8
2.3 Pregled kompletne evropske studije	10
2.4 Pregled zajedničkih evropskih politika i okvirnih smjernica	10
2.5 Izvještaji Radnih grupa od Prvog dana	10
2.6 Uvod u Drugi dan	17
2.7 Izvještaji Radnih grupa od Drugog dana	17
2.8 Zaključak sa seminara	26
3. Analiza	27
3.1 Praksa politika u zemljama članicama i pitanja koja se pojavljuju	27
3.2 Uloga centralnih vlasti	30
3.3 Uslovi koji podržavaju politiku ODG	30
3.4 Preporuke	31
4. Dodaci	33
Dodatak I : Program seminara	33
Dodatak II: Lista učesnika	37
Dodatak III: Prezentacija gospodina Mr. Ton Olgers-a, Holandija	51

1. Uvod

Nakon posljednje konferencije o ODG koje je održana u septembru 2000. godine i sa usvajanjem rezolucije o rezultatima i zaključcima završenih projekata u periodu 1997.g. – 2000.g., od strane Ministara obrazovanja na njihovoj dvadesetoj sjednici u Krakovu, u oktobru 2000. godine, Obrazovanje za demokratsko građanstvo (ODG) je smatrano završenim projektom. Iskustva i preporuke ove faze projekta podstakle su razvoj nove faze projekta ODG koji je počeo 2001. godine.

1.1 Ciljevi i podciljevi

Komitet za obrazovanje je kao svoj glavni prioritet u aktivnostima ODG u periodu od 2001.g.-2004.g. prepoznao razvoj politika. Imajući ovo u vidu, u decembru 2001.g., održan je međunarodni seminar o politikama ODG u Strazburu. Glavni cilj ovog seminara bio je da se postave osnove i da se doprinese radu na razvijanju politika Savjeta Evrope u periodu 2001.g. - 2004.g.

Program ovog seminara je pripremljen u saradnji sa stručnom grupom za razvoj politika¹ i sa osnovnim podciljevima:

- ponuditi mogućnost za razmjenu informacija između različitih zemalja članica;
- sabrati znanja o različitim nacionalnim i regionalnim iskustvima i procesima na polju ODG zakonodavstva, kreiranja politika i primjena;
- prepoznati zakonske odredbe, okvirne politike i propise koji/e idu u prilog ODG;
- ispitati ‘praznine u usklađenosti’, na primjer u kakvoj su međuvezi usvojeni zakon i politike (odozgo nadolje pristup) sa društvenim praksama ovih zakona i politika (odozdo nagore pristup) i kako se efektivno primjenjuju zvanični tekstovi;
- analizirati ulogu koju zakonodavstvo može imati u predstavljanju ODG u zemljama članicama;
- istražiti kako se koristi zakonodavstvo za osiguranje prava na obrazovanje ljudi;
- ohrabriti zemlje članice da razvijaju i primjenjuju dokumenta okvirnih politika za ODG

1.2 Učesnici i metode rada

Učesnici su bili iz 42 zemlje uključujući predstavnike iz ministarstava obrazovanja, stručnjake u Obrazovanju za demokratsko građanstvo (ODG) i stručnjake u obrazovnim politikama². Da bi se postigli gore navedeni podciljevi, seminar je uključio plenarne prezentacije, diskusije i radionice. Prvog dana četiri radne grupe

¹ Pogledati Prilog I za Program seminara

² Pogledati Prilog II za Listu učesnika

su se koncentrisale na istu opštu temu, ali su primili različite polazne informacije / studije slučaja kao osnovu za njihove diskusije. Drugog dana tri radne grupe su se koncentrisale na tri različite oblasti.

1.3 Izvještaj

Ovaj izvještaj ima dvije osnovne svrhe. Prvo, da predstavi tok seminara izvještavanjem o raznim polaznim informacijama i radnim grupama i drugo, da se osvrne na neka od ključnih pitanja pokrenutih sa ciljem identifikovanja šta se trenutno dešava u zemljama članicama i da se naprave određene preporuke za budućnost.

2. TOK SEMINARA

2.1 Otvaranje seminara

Sesijom otvaranja seminara predsjedavao je gospodin José Manuel Pureza, (Portugal), Predsjedavajući Upravljačke grupe za ODG. U njegovim uvodnim napomenama, gospodin Pureza je objasnio značaj seminara. On ga je opisao kao jednu od najvažnijih inicijativa drugoga ODG projekta. Prema Purezi, prvi projekat ODG, realizovan u periodu od 1997.g. do 2000.g., eksperimentisao je sa mnogo strategija od kojih su sve bile dragocjene i upravo osvrtno na ove aktivnosti je podstakao sadašnju koncentraciju ka razvoju politika. On je prepoznao da je ovaj seminar dobro vremenski planiran, s obzirom da rastuća tendencija među zemljama članicama Savjeta Evrope ide ka uspostavljanju politika ODG. Zbog toga se nada da će seminar obezbijediti priliku da se dijele i istražuju osnovne razlike i sličnosti u odnosima politika ODG u zemljama članicama.

Gospodin Gabriele Mazza, (Savjet Evrope) je poželio dobrodošlicu svim učesnicima u ime Generalnog sekretara cijelog Sekretarijata. On je dao kratak pregled za prisutne, posebno za one koji nijesu upoznati sa aktivnostima Savjeta Evrope, posebne uloge koju obrazovanje ima u Savjetu. Po gospodinu Mazza, ova najnovija faza rada u oblasti ODG vuče davnju ambiciju; ambiciju da se promisli šta mladi građanin želi do kraja svog života. Gospodin Mazza je utvrdio snažne veze između ovog projekta i aktivnosti Savjeta Evrope od 1980-ih, posebno projekta "Priprema za život". Međutim, on je sugerisao da je nivo ambicija u ovom projektu viši, s obzirom da su politički rizici veći, jer je u pitanju oblikovanje politika kao ključni cilj kada se traže načini insitucionalizovanja osnovnih pojmova i praksi ODG.

Nakon dobrodošlice gospodina Mazza, gospodja Angela Garabagiu (Savjet Evrope) je obezbijedila učesnicima pregled seminara. Ona je u glavnim crtama najavila da će fokus dana biti na inventarizaciji. Cilj ovog radnog dana bio je dobijanje pregleda situacije u zemljama članicama i identifikovanje pitanja za dalje razmatranje. Ova aktivnost sastavljanja inventara bi bila praćena, tokom drugog dana, detaljnijim ispitivanjem kreiranja politika, primjenom i stanovištima praktičara.

Gospodja Michela Cecchini (Savjet Evrope) je smjestila ovaj seminar u sveukupni okvir. Ona je podsjetila učesnike na nasljeđe ranijeg rada i na razvijene radne definicije ODG. Naglasila je da ODG može biti viđeno kao 'raznolikost učećih praksi koje su kreirane kako bi omogućile da ljudi djeluju na demokratski način'. Ona je napomenula da se ODG koncentriše na učešće i osnaživanje, da je fokusirano na prava i obaveze, i da stalno traži način da doprinese socijalnoj koheziji. Kao pojam ODG ima mnoštvo elemenata. Nastoji da cilja podjednako omladinu i odraslo stanovništvo, ima političku, građansku, društvenu i kulturnu dimenziju. Uključuje holistički pristup znanju, vještinama i stavovima, a ima i posebne strategije učenja, što najavljuje nove uloge za nastavnike / trenere i zahtijeva veći stepen sinergije između formalnog i neformalnog obrazovanja. Takođe iziskuje demokratsko okruženje i ističe neophodnost proširenja građanskog partnerstva. Ono što je važno, u vezi sa

ovim seminarom, ODG ima veliki broj zahtijeva u oblasti politika što je u glavnim crtama dato u Rezoluciji koju su usvojili Ministri obrazovanja Savjeta Evrope na svojoj 20-toj sjednici u Krakovu.

Na kraju, gospođa Cecchini je podvukla da je ideja ove faze ODG strukturirana oko važnosti prenošenja rezultata prve faze u politike i prakse. Zbog toga se aktivnosti realizovane između 2001.– 2004.g. fokusiraju na:

- Obrazovne politike i strategije;
- Umrežavanje i komunikaciju;
- Podizanje svijesti i kampanje.

U vezi sa radom na politikama, gospodja Cecchini je podvukla tri glavna cilja:

- Razvoj baze znanja. Ovaj seminar je “početna akcija” u vezi sa razmjenom informacija. Takođe, pod ovom strategijom je istraživanje postojećeg stanja u zemljama Jugoistočne Evrope i pregled kompletne evropske studije
- Uspostavljanje standarda / Referentna pomagala. U vezi sa uspostavljanjem standarda, Savjet Evrope je bio u procesu izrade zajedničkih okvirnih smjernica o mogućnostima politika u vezi sa ODG.
- Bilateralna pomoć i saradnja. Fokus ovih aktivnosti biće na podržavanju uvođenja politike ODG u institucije, nastavni plan i program, i zavode za obuku nastavnika.

2.2 Pregled istraživanja postojećeg stanja u Jugoistočnoj Evropi

Slijedeći komentare gospođe Cecchini, gospodin Cameron Harrison (UK) i gospodin Ilo Trajkovski (“Bivša jugoslovenska republika Makedonija”) su ukratko predstavili pregled istraživanja postojećeg stanja koje je urađeno u Jugoistočnoj Evropi. Gospodin Harrison je u kratkim crtama objasnio da je ova aktivnost rezultirala sa jednim sveobuhvatnim izvještajem i sa devet izvještaja pojedinačnih zemalja. Istraživanje je bilo zasnovano na istraživačkim instrumentima koji su razvijeni kolaborativno, i koncentrisalo se na tri osnovna pitanja:

- Kakav oblik politika ima u svakoj zemlji?
- Kakav je oblik mjera za primjenu?
- Kakvi su pogledi praktičara?

Zbog toga je ovo istraživanje bilo zainteresovano za (i) namjere politika (ii) primjenu politika (iii) praznine u usklađenosti između politika i prakse. On je podvukao da je istraživanje pokazalo da ne postoje nikakve ustavne poteškoće u kreiranju i promociji ODG, ustavna osnova je solidna i to je bilo očigledno u širokom spektru pozitivnih iskazivanja politika među devet zemalja.

Gospodin Cameron je skicirao da su tri oblasti uzete u razmatranje prilikom istraživanja obrazovnih politika bile nastavni plan i program, profesionalni razvoj nastavnika i strukturalna i organizaciona pitanja vezana za obrazovanje. Ove tri oblasti ne postoje izdvojeno i one se u značajnoj mjeri i preklapaju.

Istraživanje je istaklo da je po pravilu nastavni plan najrazvijeniji – jaki izrazi namjere kroz nastavni plan i program su bili vrlo pristupačni. Na drugoj strani, istraživanje je identifikovalo ozbiljan nedostatak djelotvorne politike u vezi sa obukom nastavnika. Dok je postojala jasno dobra praksa, državna politika o obuci nastavnika je upadljiva po svojoj odsutnosti. U odnosu prema strukturnim organizacijama škola / zavoda za učenje, ovdje postoji veliki broj nedostataka i oni zahtijevaju dalju pažnju.

Gospodin Harrison je napomenuo da je saznavanje stanovišta samih aktera bila dragocjena vježba i da su intervjuisani izrazili snažnu predanost da rade u ODG, kao i da su često ‘neobično strpljivi u radu sa vladom’.

Na kraju, gospodin Harrison se ukratko osvrnuo na ‘praznine u uskladenosti’. Ovo je po njemu bio najveći pojedinačni problem. Sprovedeno istraživanje je ukazalo na činjenicu da planovi za realizaciju često nijesu postojali. Gospodin Cameron je zaključio svoje komentare bilježeći četiri preporuke koje su se pojavile iz samog istraživanja:

1. Prva preporuka se odnosi na uspostavljanje nacionalnih istraživačkih timova i na organizaciju serije nacionalnih seminara o rezultatima istraživanja postojećeg stanja;
2. Druga preporuka se odnosi na izgrađivanje kvalitetnih mehanizama za procjenu i na uspostavljanje ‘ocjene kvaliteta’ za škole i druge institucije koje pokazuju najbolju praksu;
3. Treća preporuka se odnosi na uspostavljanje regionalnih inicijativa za saradnju u oblasti obuke nastavnika;
4. Četvrta preporuka se odnosi na efikasnu akciju u pitanjima rukovođenja i administrativnog upravljanja u obrazovanju³.

Gospodin Ilo Trajkovski (BJRM) je čestitao Savjetu Evrope na pravljenju ovako sistematične studije. On je naglasio da je tokom ispitivanja ODG politike bilo važno imati u vidu kontekst u kojem je ta politika nastala. Nakon kratke prezentacije situacije u njegovoj zemlji i istorije razvoja politike, gospodin Trajkovski je podvukao veliki broj unutrašnjih faktora koji su doprinijeli toj situaciji, ali je značajno naglasio i ulogu međunarodne zajednice. On je istakao činjenicu da je međunarodna zajednica bila u posebnom vremenu u Makedoniji, mnogo više podržavajući civilno društvo nego vladu. Ovaj naglasak na civilno društvo, po njegovom mišljenju, je paradoksalno kreirao sadašnju situaciju u kojoj vlada pokušava da razvije politiku ODG sa nedostatkom resursa i stručnosti. Pretjerano naglašavanje civilnog društva je po njegovom mišljenju doprinijelo stvaranju praznine u kompetentnosti u samoj vladi, i kako je reforma obrazovanja dolazila na sve veće mjesto na nacionalnoj agendi, tako je i potreba da se sa ovom prazninom direktno nešto uradi postajala sve veća.

3 Za cijeli tekst preporuka, pogledati Istraživanje postojećeg stanja u oblasti politika za Obrazovanje za demokratsko građanstvo u Jugoistočnoj Evropi, DGIV/EDU/CIT (2001) 45 Konačna verzija

2.3 Pregled kompletne evropske studije

Gospodin César Bîrzea (Rumunija) je predstavio istraživanje koje se trenutno sprovodi na pan evropskoj osnovi. On je napomenuo da je Istraživanje postojećeg stanja u Jugoistočnoj Evropi razvilo jedan inovativni pristup, i da je ova studija dala vrijednost metodologiji tako što je upotrijebljena na sve evropskoj osnovi. Gospodin Bîrzea je podvukao da su zvanične politike i izjave namjera, koje su formulisane tokom 90-ih, bile dostupne i solidno dokumentovane.

On je ukratko objasnio da iako metodologija koja je primijenjena u ovom istraživanju nije uključivala putovanja i studije sa terena, ipak je postojala velika količina podataka dostupnih kroz širok dijapazon ostalih aktivnosti sprovedenog istraživanja, na primjer, od strane Direktorata za omladinu Savjeta Evrope, OCED-a i EU (npr. Memorandum o Učenju tokom cijelog života).

Međutim, u istom pravcu kao i gospodin Cameron, gospodin Bîrzea je napomenuo da je trenutni problem pretvaranje politike u praksu i da je ključni cilj istraživanja bio da se istraži pitanje usklađenosti.

2.4 Pregled zajedničkih evropskih politika i okvirnih smjernica

Gospođa Lynne Chisholm (UK), je skicirala opštu svrhu Zajedničke evropske politike i okvirnih smjernica. Ona je napomenula da, iako se radi o veoma ranom stadijumu, ovo ima za cilj da pomogne svom projektovanom krugu čitalaca da planira dobre i kvalitetne politike, da pomogne uspješnu primjenu istih i da evaluiira djelotvornost preduzetih akcija.

Napominjući da će taj krug čitalaca biti 'kritički i promišljajući pisci politika i praktičari', gospođa Chisholm je rekla da Okvirne smjernice ne bi bile priručnik za primjenu, za direktnu upotrebu od strane praktičara u učionicama, već više dokument koji bi funkcionisao na presjeku prakse i politike. On bi osigurao strukturiran put / stazu za primjenu politike ODG kroz obezbijedivanje niza mogućnosti koje učesnici mogu izabrati i odlučiti u svom sopstvenom kontekstu.

Ona je ponudila definiciju mogućnosti politike kao 'skupine srodnih praksi' i sugerisala da bi okvirne smjernice imale induktivan pogled na politiku i na ono što se dešava na terenu, i da bi bile pojmovno potkrijepljene, a praktično relevantne. Podržavajući okvirne smjernice osnovno pitanje bi bilo: '*Kako se promjene u obrazovanju dešavaju i kako zakonodavstvo i javne politike pozitivno posreduju u ovom procesu*'.

2.5 Izvještaji radnih grupa od Prvog dana

Nakon prezentacije gospođe Chisholm, učesnici su bili prisutni na jednoj od četiri radionice što je ponudilo i prvu priliku za razmjenu ideja i praksi. Kao što je ranije navedeno, svaka radionica je počinjala sa prezentacijom o određenom aspektu politike ODG. Ovo je bilo praćeno istraživanjem tri ključna pitanja:

- Da li postoje politike ODG na nacionalnom nivou u zemljama članicama Savjeta Evrope? Ako da, koje vrste mogućnosti politika postoje? Kako su politike ODG dizajnirane?

- Šta rad na politikama ODG znači sa aspekta primjene? Koje vrste instrumenata se koriste? Kako se procesi kreiranja politika ODG odvijaju?
- Koji su izazovi za razvoj održivih politika ODG?

Sljedeći izvještaji su predstavljeni od strane izvjestilaca Radnih grupa.

Radna grupa 1: Studija slučaja – slučaj Irske

Prezentacija: Stephen Mc Carthy, Irska

Moderator: Milan Pol, Republika Češka

Izvjestilac: Rolf Mikkelsen, Norveška

Studija slučaja se koncentrisala na razvoj obrazovanja za građanstvo kao pilot projekta tokom tri godine sredinom 90-ih. Cilj je bio da se promijeni naglasak u dijelu nastavnih planova i programa ODG od obrazovanja *o* do obrazovanja *za* učešće, od naglasaka na dužnost, moranje i odgovornost na naglasak na obavezu, izazov, priliku i ohrabrenje.

Ukupan broj od 250 škola su bile uključene u ovaj pilot projekat. Ključni elementi su se koncentrisali na:

- Obuku tokom službe. Nastavnici su obučeni da budu i sami treneri.
- Ohrabrivanje nastavnika daleko od udžbenika
- Pažnju ka upravljanju
- Potrebu da se čuju politički glasovi

Za ovaj razvoj događaja bila je vitalna podrška EU i partnerstvo u Obrazovanju, koje je uključilo učešće privrede, sindikata, nastavničkih sindikata i drugih.

Projekat nije evaluiran, ali je bilo rečeno da se i na samom ulazu u školu moglo osjetiti da li je naglasak bio *o* ili *za* praksu učešća. Postavljeno je pitanje oko reakcija učenika. Iako još uvijek nije bilo nikakve evaluacije, utisak je da “ako to škola podržava, djeca to vole”.

Bilo je nekoliko pitanja u vezi sa prezentacijom – mnoga od njih su se odnosila na problem procjenjivanja u ovoj novoj vrsti škola. Pojedinačna procjena je tradicionalno na bazi znanja i ponekad vještina. U školi koja naglasak stavlja na moderno građansko obrazovanje gdje su posebno akcentirane vrijednosti, držanje, ideje i saradnja, gotovo je nemoguće napraviti procjenu na uobičajen način i stoga se zahtijevaju novi pristupi. Ove nove forme procjene mogle bi uključiti procjenu izvještaja o projektu, promišljanja o aktivnosti i učenju, ocjenu škole – da li škola uspijeva u kreiranju demokratskog okruženja?

Da li postoje politike ODG na nacionalnom nivou u zemljama članicama Savjeta Evrope? Ako da, koje vrste mogućnosti politika postoje? Kako su politike ODG kreirane?

Sve zemlje zastupljene u grupi su utvrdile politike ODG. Sve zemlje su gledale na nastavni plan i program kao na primjer glavnog dokumenta politike. Raznolikost zemalja je predložilo primjere različitih načina upotrebe nastavnih planova kao dokumenata politike i izražavanja ODG u njima. U nekim zemljama pitanja koja se tiču građanstva su bila mjesto gdje su politika i ciljevi izraženi, u drugim zemljama su razmišljali više u pravcu nastavnih planova i programa kroz koje se provlači ODG.

Sljedeće zemlje su dale primjere: Srbija (SRJ), Gruzija, Austrija, Holandija, Sveta Stolica, Estonija, Škotska (UK), Poljska, Republika Češka, „Bivša jugoslovenska republika Makedonija”, Švedska, Irska i Norveška. U mnogim od ovih zemalja u toku je izrada nastavnih planova i programa, a politike ODG se mijenjaju i unaprijeđuju.

Dva pitanja su bila ponovljena od strane mnogih: Da li je najbolja praksa razviti nastavni plan i program kroz koji se provlači ODG ili predmetno postavljeno obrazovanje za građanstvo? I, kako odvući nastavnike od udžbenika kao njihove glavne pomoći u učionici?

Šta rad na politikama ODG znači sa aspekta primjene? Koje vrste instrumenata se koriste? Kako se procesi pravljenja politika ODG odvijaju?

Članovi grupe su smatrali ova pitanja i sam koncept nejasnim. Ovo je pokrenulo diskusiju o cilju seminara i grupne diskusije sa pogledima koji su varirali od onih koji su htjeli diskusiju o značenju osnovnog pojma građanstva do onih koji su prije svega htjeli da slušaju i da razgovaraju o različitostima, sličnostima i iskustvima.

Takođe je postojala sugestija da bi za sljedeći sastanak sve zemlje trebalo da donesu sa sobom kratak (na jednoj strani) opis politike ODG i njene primjene za pojedinačnu zemlju. Ovo bi pružilo mogućnost za još jednu polaznu tačku.

Radna grupa 2: Studija slučaja - Nacionalni program ODG u Portugalu

Prezentacija: José Manuel Pureza, Portugal

Moderator: Hugh Starkey, UK

Izvjestilac: Anthony DeGiovanni, Malta

Nakon prezentacije od strane predstavnika Portugala, grupa je ispitivala sljedeća ključna pitanja.

Da li postoje politike ODG na nacionalnom nivou u zemljama članicama Savjeta Evrope?

Najveći broj predstavnika je nagovijestio da postoji neka vrsta politike, ali je bilo očigledno da je mnoštvo situacija i modela koji su nastali kao rezultat šarolikih i različitih činilaca. Neke su veoma dobro formulisane i već su dobile tradicionalni status: npr. (1) Švedsko zakonodavstvo od 1946.godine postavlja demokratsku perspektivu obrazovanja. (2) UK sa nastavnim planom i programom koji je od skora veoma dobro formulisani i ima dugoročnu perspektivu.

Portugalsko iskustvo je jedan sažetak ovog procesa traženja, koji nesumnjivo nije pravolinijski. Portugal je reagovao na različite načine pokušavajući da dostigne ideju ODG u kontekstu političkog, društvenog i obrazovnog okruženja i promjena.

Mirno rješenje 1974.godine je donijelo multidimenzionalnu promjenu, koja je rezultirala periodom eksperimentisanja praćenog periodom stabilnosti koji se iskristalisao u formulisanom sadržaju nastavnog plana i programa. Godine 1986. predložen je novi pravac prema “demokratskim institucijama”, ali nije uspio jer je bio i suviše akademski. 1989.godine, bio je sugerisan lični i društveni razvoj kao prijedlog, ali takođe nije uspio za stalno, jer mu je nedostajala priprema za realizaciju. Tokom 1990-ih ideologija tzv. ‘kulturnih škola’ je predložila strategije koje su uključivale neformalne školske klubove, teme i škole kao demokratska mjesta.

Kako su kreirane politike ODG i šta rad na politikama ODG znači sa aspekta primjene?

Pošto politike ODG nijesu pravolinijske, nije jasno da li ‘politika’ na nacionalnom nivou dolazi ispred primjene ili obrnuto, da li ‘lokalni’ eksperimenti utiču na ‘politiku’. Mnogi učesnici su se radije osvrnuli na instrukcije, nego na politike, ili prije na ad hoc politike ili nove metode u nastavnim planovima i programima nego na sveobuhvatne politike.

Koje vrste instrumenata se koriste? Kako se procesi pravljenja politika ODG odvijaju?

Generalno, zemlje su reagovale na političke i društvene promjene, na uticaje multinacionalnih organizacija, kao i na uticaje iz drugih zemalja, publikacija i medija. Prema tome, nove metode i prakse su uvedene postupno i usvajane su, a možda i prerađene iz drugih modela. Ponekad su jednostavno usvojene, kao što je to bio slučaj u Makedoniji u udžbenicima VII i VIII razreda ‘mi ljudi srećemo građanina’, što je američki udžbenik. Stanje je različito u svakoj pojedinačnoj zemlji, i varira od idejnog papira u Ukrajini, preko zakona o obrazovanju u Moldaviji do papira politike u Litvaniji.

Koji su izazovi za razvoj održivih politika ODG?

Izazovi sa kojima se treba suočiti uključuju:

1. Opis jasne i sveobuhvatne politike.
2. Upravljanje prazninama u usklađenosti.
3. Finansijski aspekt.
4. Dodjela predmeta / aspekt ‘nadmetanja za važnost’.
5. Demokratizacija struktura.
6. Provjera kvaliteta i evaluacija.
7. Procjena i nemogućnost ispita.
8. Postavljanje ODG u širi kontekst od škola i školskih nastavnih planova i programa.

Radna grupa 3: Studija slučaja – Norveška, socijalni dijalog, alternative okvirnim politikama.

Prezentacija: Brit Jakobsen, Norveška

Moderator: Audrey Osler, UK

Izjestilac: Paul Mc Gill, Irska

Norveška je studija slučaja u dvostrukom smislu:

1. Nastavni plan i programa u školama ohrabruje demokratsko učešće, iako nije naglašeno kao poseban cilj. Na primjer, učenici počinju da izučavaju društvene nauke u dobu od 6 godina, a sam nastavni plan podvlači vrijednosti kao što su demokratski ideali, međunarodna ko-odgovornost i učešće u politici. Učenici od 17 godina uče o pravima i dužnostima građana, da bi se pripremili za glasanje u 18-toj.
2. Proces u kojem je nastavni plan i program prerađen je model socijalnog dijaloga. Na taj način je je ohrabreno i ostvareno učešće širokog spektra grupa, uključujući učenike, roditelje, nastavnike, lokalnu samoupravu, SAMI skupštinu i crkve. Ovo je učinjeno kroz jednu sveobuhvatnu ‘raspravu’ o predloženim promjenama nastavnog plana i programa, uključujući i komentare koji su stigli preko interneta. Ovo je vodilo ka promjenama, uključujući i jačanje demokratske prirode nastavnih planova i programa (P1).

Ovaj model socijalnog dijaloga je dobro uspostavljen u Norveškoj. Postoje učenički ili studentski savjeti za učenike nakog 11.godine, na primjer, sa stvarnim pravom da komentarišu upravljanje školom. Na nacionalnom nivou, vlada ne može napisati zakon ili kreirati neku važnu politiku bez konsultovanja socijalnih partnera (P1). Ovo takođe znači da oni od kojih se očekuje da primijene nastavni plan i program, posebno nastavnici, imaju neku vrstu osjećaja svojine. “Ukoliko ljudi imaju priliku da utiču na politiku, veća je vjerovatnoća da će je i primijeniti” (P2). U tom smislu, socijalni dijalog ima višestruke prednosti: unaprijedjivanje kvaliteta odluka / politika / zakona; pružanje ljudima iskustva učešća; pružanje istima jačeg osjećaja svojine nad odlukama; i (kao posljedica toga) učiniće jednostavnijim primjenu ove politike u odnosu na onu koja je jednostavno isporučena.

Na drugoj strani, ne postoji nikakav dokaz da je norveški nastavni plan bilo unaprijedio učešće mladih ljudi u politici ili ih ‘učinio boljim’ kao građane. Postoji stanovište da su oni više zainteresovani na koji način mogu više dobiti za sebe.

Diskusija

U dijelu Belgije gdje se govori francuski, glavni ciljevi obrazovanja su individualni razvoj, obrazovanje za multikulturno društvo i društveno učešće (P1). Ali (P2) teško je reći šta se dešava u praksi. Srednje škole imaju ‘savjete za društveno učešće’ koji okupljaju zajedno učenike, nastavnike, druge radnike i roditelje; oni posmatraju opšte planiranje u obrazovanju i pomažu u pisanju godišnjeg školskog izvještaja (P1 and 2).

Jedan uspješan primjer koji je išao odozdo na gore, dat je od strane Slovačke. Nakon odluke Ministarstva da se ukloni građansko obrazovanje iz nastavnih planova i programa za VI i VII razred, mnogi nastavnici su protestovali i Ministarstvo se povinovalo pritisku i vratilo sve u prvobitno stanje.

Primijećeno je da je ODG šire kao koncept nego škole. Kao važan je pomenut Bijeli papir o omladinskoj politici Komisije EU, kao i neformalno obrazovanje koje djeca dobijaju u porodici, čak i prije odlaska, i uopšteno od društva (uključujući vršnjake).

Najveći dio diskuije u vezi sa P3 se koncentrisao na etničke, jezičke i vjerske manjine: na koji način mi možemo osigurati njihovo učešće i stvoriti jedno inkluzivno društvo. U slučaju škola, na koji način možemo čak osigurati da oni dobiju odgovarajuće obrazovanje ukoliko su oni u razredima sa velikim brojem djece koja govore drugačije jezike. Ovim je dotaknuto P2 jer postoje zakoni koji garantuju jednak tretman, kao što je to slučaj u Švajcarskoj, ali u praksi učenici nijesu jednaki ako pripadaju jezičkoj manjini jer škole ne mogu izaći na kraj s tim. U istoj zemlji, postoji određeni otpor u davanju državljanstva strancima ili dozvoljavanja istima da se integrišu.

Dati su i primjeri kako zemlje nijesu ispunile uslove prilikom promjene u dijelu koji se odnosi na manjine. U Andori, domicilno stanovništvo čini svega 35% čitavog stanovništva, tako da njenih 60 % manjina su zapravo većina. Luksemburg će teško biti isti za nekoliko godina ukoliko se ukupno stanovništvo poveća kroz imigraciju, kao što se očekuje, na više od 800,000.

Problem je veći u slučaju migranata sa prebivališnim statusom, npr. Ukrajina ima veliku avganistansku manjinu, koja kaže da gotovo nema svrhe slati svoju djecu u školu jer oni jedino prolaze prema razvijenijim zemljama i žele da njihova djeca uče jezike poput engleskog.

Postavljeno je pitanje da li se norveški model može izvoziti. Brit nije rekla da može. Albanija se snažno zalagala protiv nametanja ideja sa Zapada u zemljama Jugoistočne Evrope – “ali demokratija ne može biti uvezena”. Zemlje Jugoistočne Evrope moraju početi od tačke na kojoj se nalaze, ne sa tačke na kojoj su zemlje Zapadne Evrope.

Isto tako je nagoviješteno da Savjet Evrope ne bi trebalo da pokušava primijeniti jedan nastavni plan i program za ODG kroz Evropu. Jedan model ne bi bio od pomoći.

Ostala pitanja

Predložena je ideja da se da podsticaj za učešće. Dat je primjer Univerziteta Malage u Španiji koji predlaže da dodijeli akademske bodove (kredite) onim ljudima koji budu volonterski radili.

- Potreba da se napravi više istraživanja o ODG i kako ono utiče na djecu.
- Trebalo bi imati više spoljašnjeg uticaja na škole, uključujući ljude koji rade treninge.
- Na koji način činimo održivim zakon o ODG (nije odgovoreno)?

- Na koji način pretvaramo u glavnu tendenciju doživotno učenje (nije odgovoreno)?
- Postoji nedostatak resursa da bi se promjene primijenile, posebno u malim, siromašnim zemljama kao što je Kosovo.

Radna grupa 4: Studija slučaja – Hrvatska, okvirne politike i primjena

Prezentacija: Vedrana Spajić-Vrkaš, Hrvatska

Moderator: Bernd Baumgartl, Austrija

Izjavitelj: Vyacheslav Bashev, Rusija

Tokom rada grupe bilo je 22 učesnika/učesnice.

Gospođa Spajić-Vrkaš je izvijestila o kontekstu u kojem je razvijeno građansko obrazovanje u Hrvatskoj. Ono je zasnovano na:

- Odredbama Ustava Hrvatske.
- Četiri posebna zakona o predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju.
- Radnom programu vlade do 2004.godine, koji prikazuje ciljeve obrazovanja u oblasti demokratskog građanstva: demokratski razvoj, tržišna ekonomija, integracija u Evropsku Uniju.
- Objavljenoj strategiji za razvoj obrazovnog sistema: aktuelna i djelotvorna reforma nastavnih planova i programa, investicije u obrazovanje.
- Detaljnijim informacije koje su predočene u štampanoj verziji Istraživanja postojećeg stanja u Jugoistočnoj Evropi, Izvještaji o zemljama

Zaključci gospodje Spajić-Vrkaš:

- Analizirajući okvirne politike, moguće je zaključiti da su stvoreni uslovi i mogućnosti za razvoj građanskog obrazovanja u Hrvatskoj.
- Ipak, primjena ovih uslova i prilika stvorena od strane politike u oblasti ODG ostaje glavni problem.

Grupna diskusija:

Pitanja za diskusiju:

1. Kakva je uloga NVO-a u primjeni te politike?
2. Kakva je uloga Savjeta Evrope u procesu ispunjavanja praznina između politike i primjene?
3. Ko je odgovoran za kvalitet obrazovanja u oblasti ODG?
4. Kako oni koji su uključeni u proces primjene politike u oblasti ODG mogu biti motivisani?

Glavna iznijeta stanovišta:

1. Praznina između političkih uslova i prilika u oblasti ODG, na jednoj strani i primjene ovih prilika na drugoj strani, desila se zbog nedostataka u institucionalnoj strukturi obrazovnog sistema. Obrazovni sistem je bio vrlo konzervativan.
2. Ideja moćne vlade ometa ispunjavanje prilika i realizaciju uslova koji su kreirani politikom s obzirom da nastavnici čekaju instrukcije od strane vlade.
3. Tržišna ekonomija se suočila sa demokratskim principima ranijih socijalističkih zemalja, a u današnje vrijeme, u tim zemljama, mogućnosti za obrazovanje su različite za različite ljude.

2.6 Uvod u Drugi dan

Prilikom otvaranja Drugog dana seminara, glavno uvodno predavanje imao je *Ton Olgers, Holandija*. Njegovo obraćanje, koje je bilo zasnovano na sopstvenom iskustvu, koncentrisalo se na prijedloge kreiranja politike i njenu primjenu.

Po gospodinu Olgers-u, razvoj politike ODG se odvijao u nekoliko talasa. Prvi talas je bio nakon drugog svjetskog rata, zatim je slijedio drugi talas tokom 1960-ih i treći nakon 1989. godine. U ovom pravcu, on je sugerisao da politika ODG može biti poređena sa rastućim procesom prije nego sa racionalnim činom.

Gospodin Olgers je govorio o pet oblasti u politici građanskog obrazovanja. Prvi je makro politički i društveni nivo. Ovdje je pitanje, kako je vlada organizovana? Četiri međusobno povezane oblasti, školski sistem, školska klima, nastavni plan i sadržaj, i pedagogija prate ovaj makro nivo.

Gospodin Olgers je predložio da promovisanje ODG može biti upoređeno sa prodajom i marketingom proizvoda prije nego sa razvojem i primjenom programa. On je zamolio učesnike da dobro promisle o prirodi proizvoda koji prodaju.

- Kakav je imidž ODG za druge aktere?
- Da li je to bio pretjerano ambiciozan proizvod, onaj koji teži da prenese vrijednosti ili radije da pomogne da se one razjasne?
- Gdje je bilo mjesto znanja u toj ravnoteži?
- Da li je znanje bilo nešto što smo vidjeli kao 'prljavu stvar' iako je njegovo mjesto u našem školskom sistemu i organizaciji obrazovanja dobro obrazloženo?

Niz pitanja je inspirisao dosta diskusije u plenarnom dijelu, koja je posebno slijedila u odnosu na pitanje vrijednosti i znanja.

2.7 Izvještaji Radnih grupa od Drugog dana

Ostatak dana je prošao u radu radnih grupa. Tri paralelne radionice su organizovane na tri ključne teme, *kreiranje politike, primjena politike i pogledi praktičara*. Slijede izvještaji izvjestilaca sa svake od tri radionice.

Radna grupa 1:

Kreiranje politike ODG – mogućnosti politike i procesa formulisanja politike

Prezentacija: Tünde Kovač Cerović, Srbija, SRJ

Moderator: Thomas Henschel, Njemačka

Izjaviteljka: Joëlle Dusseau, Francuska

Primjer Srbije, koji je predstavljen kao uvod u diskusiju, je veoma značajan za sveobuhvatnu akciju i posebno za poteškoće sa kojima se možemo susresti. “Za demokratsko građanstvo u Srbiji, ovo je nultna godina,” rekla je Tuende Kovač Cerović, “s obzirom da se o politici ODG nikada prije nije mislilo niti je bila primijenjena”.

Zato je srpski ministar obrazovanja odlučio da predloži reformu obrazovanja. Formirao je šest grupa stručnjaka (posebno za demokratizaciju, decentralizaciju i evaluaciju). Što se tiče nastavnog plana i programa, koji uključuje ODG, to je bilo dato grupama stručnjaka koji su napravili radnu verziju. Zatim su slijedili različiti konsultativni procesi (nastavnici, roditelji). Nakon toga, rađena su savjetovanja sa lokalnim grupama.

Ova akcija, zanimljivo što se dešava, je veoma značajna kao jedan od metoda u definisanju obrazovnih politika. Ovo se može pronaći u velikom broju zemalja.

Grupe stručnjaka, u većini slučajeva imenovane od strane ministra, definisale su programe; slijedile su konsultacije; lokalna samouprava, lokalne institucije i organizacije su bile zamoljene da doprinose, bilo u smislu finansijske pomoći ili kao dio primjene ODG od strane nastavnika.

Izjestan broj zemalja, uključujući Francusku, je pratio ovaj model.

Elaboracija drugog pristupa politici može biti univerzalnija slijedeći primjer predstavljen od strane Švedske. Glavne smjernice programa su određene na nacionalnom nivou; na osnovu ovog programa, grad priprema školske projekte koji su predmet široke rasprave od strane običnih ljudi. Nacionalna agencija za obrazovanje nadgleda usklađenost lokalnih školskih projekata sa nacionalnim orijentacijama, i daje “oznaku kvaliteta”.

Tu mogu postojati varijacije, s obzirom da su programi ponekad definisani direktno od strane ministra ili usvojeni od strane zakonodavca.

Ova situacija je, naravno, vrlo različita u različitim demokratskim i obrazovnim tradicijama u evropskim zemljama. Jedan od učesnika je dao interesantan prijedlog: primjena ide “spiralnim” načinom, počinjući od lokalnog eksperimenta koji bi se proširio na mnogo veću grupu.

Debata nakon ove prve duge diskusije u vezi sa elaboriranjem programa ODG, dotakla se izvjesnog broja tačaka.

- Definicija partnera, koji mogu biti uključeni u elaboriranju i primjeni.

- Dužina konsultativnih procesa, koja može razblažiti bilo koju reformu.
- Kvalitet konsultativnih procesa. Odgovori sa “da” ili “ne” nijesu dovoljni (iako je primjer konsultacija sa nastavnicima u Francuskoj rezultirao u odbijanju istorije – program iz geografije je interesantan).
- Ovo je dovelo do pitanja garancija demokratskog kvaliteta odluka, na bilo kojem nivou da su donešene.
- Obuka nastavnika: veoma je važno da su svi nastavnici obučeni u oblasti ljudskih prava, ali su postojale razlike u mišljenjima u vezi sa pitanjem posebnih nastavnih planova u obuci nastavnika zaduženih za ODG. Zaista, da li bi oni trebalo da budu specijalizirani za ODG? Neke zemlje preferiraju ovo rješenje. Druge biraju neizdiferencirano ODG za sve nastavnike bez obzira šta je njihov predmet. Ostale (ovo je slučaj Francuske) ne odobravaju posebne obuke, već u suštini povjerenje daju nastavnicima istorije kada je riječ o ODG.
- Ponovljena je važnost izražavanja učenika, ali izgleda da postoje velike razlike u svakoj pojedinačnoj zemlji. Ipak, svi učesnici su izgleda svjesni da struktura izražavanja učešća učenika je odlučujuća u procesu ODG.

**Radna grupa 2: Strategije primjene politike ODG.
Zakonodavstvo kao sredstvo za primjenu politike ODG**

Prezentacija: Fredrik Modigh, Švedska

Moderator: Isak Froumin, Rusija

Izjaviteljka: Milika Dharmo, Albanija

Pitanja:

Koji su procesi primjene politike (pitanja, strategije primjene, monitoring i procjena kvaliteta, praznine između namjera politike i primjene, prepreke primjene politike, itd.)?

Postojeće zakonodavstvo koje podržava ODG: šta je “na snazi” (zakonodavstvo, dokumenti politike, akcioni planovi, nacionalni programi primjene politike ODG)?

Kako je ODG intergrirano u nastavni plan i program obuke nastavnika u smislu resursa i obrazovnih materijala? Pošto Jan Newton, UK, nije mogao doći na seminar zbog štrajka zaposlenih u avio-saobraćaju, gospodin Fredrik Modigh je predstavio slučaj Švedske.

Prezentacija:

Švedski obrazovni sistem je vrlo decentralizovan. Propis o decentralizaciji je usvojen prije 10 godina. Škole i opštine imaju punu odgovornost za razvoj obrazovanja i za donošenje odluka. Strategije za razvoj politike u Švedskoj su bile u potpunosti povezane sa situacijom prirode sistema.

Postoji nacionalni konsenzus svih aktera u obrazovanju da se prema obrazovanju za demokratsko građanstvo treba odnositi na holistički način. Ovo se realizuje kroz namjerno prožimanje svih školskih aktivnosti duhom ODG, kroz prirodno spajanje ciljeva učenja sa zdravstvenim i obrazovanjem za građanstvo, kroz svrsishodan odabir ciljeva ODG tokom školskih godina. Mada ne postoji poseban predmet za ODG, njegov cilj se vidi kao trostruk:

- razvijanje određenog kostura znanja o građanstvu;
- razvijanje funkcionalne demokratske školske infrastrukture gdje učenici mogu vježbati demokratske vještine (učenički savjeti, itd.);
- razvijanje buduće perspektive o načinima podržavanja demokratije (razviti vrijednosti sistem, stavove, itd.).

Dok je razvijala sistem politike u vezi sa ODG, Švedska se suočila sa problemom primjene. Nedoumica oko obezbijedivanja podrške ili osnaživanja lokalne inicijative je riješena u prilog ove posljednje. Pristup odozdo prema gore u razvoju strategija primjene je učinila da škole i opštine osjete svojinu prema školama, nešto što je smatrano vrlo bitnim u ovoj zemlji. Na osnovu ovog pristupa, slijede neke od strategija koje su korišćene u primjeni politike ODG.

Dijalog, kao strategija je značila otvaranje komunikacionih kanala za ljude da bi se oni čuli. Dijalog je smatran stalnom strategijom u primjeni obrazovnih politika u Švedskoj uopšte. Javne rasprave u opštinama su sistematska praksa širom Švedske. Postoji određena učestalost istih. Vladini organi zaduženi za obrazovanje, imali su kao svoj dio radne posjete svim školama da bi identifikovali rastuće potrebe. Cilj javnih rasprava je dvostruk: vlada osluškuje potrebe opština u vezi sa obrazovanjem uopšte i sa ODG posebno, kao i škola da bi čula vladina pitanja i evaluaciju. Rezultat redovnih javnih rasprava je sporazum partnera, pristajanje na buduću akciju. Ravnoteža nametanja odozgo prema dolje i odozdo na gore je pitanje o kojem se govorilo tokom javnih rasprava i procesa primjene. Direktori škola su samo posrednički nivo između školskih zajednica i opštine na jednoj strani, između školske zajednice i vlade na drugoj strani. Zato je njihova uloga viđena kao veoma bitna. Jedan od problema koji zaustavlja proces je određivanje redovnog mjesta za sastanke i preciziranje određenog vremena da bi se ostvario plodan dijalog i javne rasprave.

Dio primjene politike je evaluacija i procjena procesa ODG i njegovih rezultata. Kako evaluirati? Šta evaluirati? Kada evaluirati? Zašto evaluirati? To su bila neka od pitanja za promišljanje. Kao rezultat ovoga, nedavno je razvijen skup dijagnostičkih testova. To je u pilot fazi.

Proces razvoja serije testova je uključio široku diskusiju o mnogim pitanjima. Tradicionalno, studenti i škole su evaluirani na osnovu ocjena i ispunjavanja obaveza studenata, kvaliteta znanja koje su studenti dobijali. Nova serija testova imala je za cilj utvrđivanje stvarnog stanja u školama u smislu demokratskog razvoja studentskih

umova. To nije pokušaj utvrđivanja činjenica, to je proceduralna identifikacija napora. Cilj evaluacije bio je procjena rada škole i okruženja u promociji ili spriječavanju rasta. Nije joj bio samo cilj identifikovanje vrsta praksi koje postoje u školi, već i vrsta teorija na kojima su one zasnovane. Nove evaluacione procedure su imale za cilj određivanje nove uloge inspektora u obrazovanju. Ono što je trebalo da bude nadgledano u školama nije bilo vezano za kongnitivno znanje studenata, već i na vještine koje su oni sticali. Rezultati testova će imati razvojnu funkciju. Školski nastavnici će uskoro 'pregorjeti'. Nedostak profesionalne i stalne povratne informacije i profesionalnog održavanja može iskompromitovati primjenu ciljeva ODG. Formalno nametanje organizovanja aktivnosti i školskih odbora bi se takođe moglo završiti u formalizovanju ciljeva ODG.

Bilo je dosta iskrenih komplimenata na veoma dobro struktuiranu prezentaciju (mnogo bolje struktuiranu i profesionalnije iskazanu nego što ja predstavljam ovdje), kao i na jedinstvenu odozdo na gore uspješnu primjenu strategije politike ODG u zemlji socijalne demokratije.

Pitanja i odgovori:

P: Da li su dijagnostičke serije testova napravljene za učenike ili za škole?

O: Za škole iako se studenti testiraju.

P: Kako dobijate kvalitetni referentni okvir?

O: Fokus je na kvalitativnim indikatorima:

- a) preduslovi ODG (resursi...);
- b) procesi koji se odvijaju u školi (polje učenja, ODG i zdravstveno obrazovanje);
- c) do sada postignuti rezultati.

P: Dobre škole se razvijaju brže, one su učeće organizacije, kako podržavate škole koje ne postižu toliko?

A: Demokratija se ne cijeni u nekim školama. Oni ne reaguju tako namjerno. Mi još uvijek nijesmo toliko daleko u kreiranju programa podržavanja za njih, ali zasigurno će nešto biti urađeno da bi se ODG poboljšalo u njima. Ono što će se sigurno desiti je da će se pitanja poboljšanja raspravljati sa opštinama i neće biti nikakvih imperativa ni sa jedne strane. Poboljšanje i razvoj škole su u u odgovornosti opštine.

P: Kako zakonodavstvo ohrabruje promjenu?

O: Promjena u Švedskoj ne dolazi direktno od promjene jedne ili dvije rečenice u zakonodavstvu. To je odozdo na gore pristup koji pravi stvarnu promjenu.

P: Ko kreira nastavni plan u Švedskoj?

O: Vlada nema ništa sa udžbenicima. Mi smo usvojili ovo stanovište jer smo uvidjeli da nastavnici ostaju robovi udžbenika. Dozvolili smo nastavnicima da razrade svoje sopstvene nastavne planove i programe.

P: Koje su neke od mogućih skrivenih prepreka?

O: Decentralizacija je preduslov za demokratiju, skoro da se vladina kontrola potpuno izgubila.

Komentari:

Zemlje Jugoistočne Evrope su napravile sjajan zakonski okvir, ali one su miljama daleko od njega. One možda treba da razviju lokalne strategije u skladu sa njihovim zakonodavstvom. Sistem odgovornosti treba da bude uspostavljen u slučaju da planirimo da ocijenimo uspjeh prema ODG. Postignuća treba da budu mjerljiva. Mjerenje je ponekad teško, ali je nužno. Preduslov uspjeha je prethodno usklađivanje inspektora sa onim što treba da nadgleda.

Zapažanja:

Stvari koje su bile više naglašene u diskusiji:

Koji su procesi primjene politike:

- Važno je gdje je odluka o politici napravljena i ko je napravio.
- Važan je konsenzus između različitih učesnika.
- Oslobođioci bi trebalo da budu oslobođeni (inspektori, treneri, direktori škola, vladini predstavnici, itd.).
- Dijalog kao činilac demokratskog jačanja.
- Javne rasprave opština vezane za obrazovne probleme.
- Stalna evaluacija procesa ODG.
- Vladini predstavnici koji promišljaju, nezavisno od dnevne rutine i imaju pogled unaprijed.
- Otklon od tradionalnih evaluacija škola i učenika.
- Preduzimanje namjernih akcija radi poboljšanja škola.
- Osoblje (nastavnici ODG, nastavnici uopšteno, direktori škola, službenici lokalne samouprave, itd.) stalno i pažljivo održavanje.
- Zakonodavstvo koje obezbjeđuje podršku primjeni politike ODG.
- Zadovoljavanje zakonske norme i formalizam parališu ODG.

Postojeće zakonodavstvo koje podržava ODG: šta je “na snazi” (zakonodavstvo, dokumenti politike, akcioni planovi nacionalnih programa radi primjene politike ODG).

Tokom diskusije postalo je jasno da u zemljama članicama postoji pregledno zakonodavstvo koje ide u prilog ODG. Ono što se razlikuje je stepen prioriteta politike u prilog zakonodavstva.

Kako je ODG integrisano u nastavni plan, odredbe o obuci nastavnika, resurse i obrazovne materijale?

Iskustvo Engleske je bilo više usmjereno ka integrisanju ODG u obuku nastavnika. Postoje uspostavljeni standardi i oni se striktno poštuju. U Engleskoj je prioritet dat uvjerenju o kvalitetu. Švedsko iskustvo u posmatranju škola kao predjela građanstva je jedinstveno iskustvo. Švedska je skoro napravila seriju testova pokušavajući da evaluiira školsku klimu u cjelini. Švedska je prešla od evaluacije vještina koje svaki učenik razvija na evaluaciju škole kao društvenog fragmenta. Druge zemlje su na tragu pravljenja materijala koji ispunjavaju filozofiju ODG.

Radna grupa 3: Pogledi praktičata ODG na politike

Prezentacija: Jean-Claude Gonon, Francuska, Studije obrazovanja za aktivno evropsko građanstvo

Moderator: Erick Mistrik (Slovačka)

Izjestitelj: Michel Bastien (Belgija)

1. Gospodin Mistrik je definisao ciljeve rada i pozvao na grupni rad vezano za iste
2. Gospodin Gonon je predstavio različite aspekte istraživanja “Obrazovanje za aktivno građanstvo” koje je sprovela Evropska asocijacija nastavnika. On je odmah formulisao neke metodološke mjere opreza.
  - Tiču se, u stvari, istraživanja koje je sprovedeno u okviru EU (94.8%, odgovora je stiglo iz zemalja članica EU).
  - Istraživanje je fokusirano na obrazovanje za građanstvo uopšteno i na obrazovanje za evropsku dimenziju (stoga fokusirano na EU).
  - Broj primljenih odgovora (263) je zadovoljavajući za asocijaciju, ali veoma ograničen geografski i kvantitativno.
  - Mora se uzeti u obzir, u analiziranju rezultata, da nekoliko odgovora može biti dato u upitniku koji nudi nekoliko različitih opcija, što objašnjava ukupno premašivanje 100%.

Ipak je interesantno uzeti u obzir određene informacije.

- Ko je odgovorio na istraživanje? 82% aktivnih nastavnika od koji je 31% na nivou “collège” (prvi viši nivo) i 10% na osnovnom nivou. Oni su nastavnici brojnih disciplina (21% predaje nacionalne jezike), nijedan nastavnik/ca posebno zadužen/zadužena za ODG.

S obzirom na:

- status Obrazovanja za građanstvo: 49% kolega precizira da je to jedan od predmeta u programu. 35% čini od toga lični cilj;
- neophodnost ovog obrazovanja: 61% kolega koji su bili predmet istraživanja su rekli da je nužno i 29% su rekli da je veoma korisno. 85% i dalje procjenjuje da je to demokratska neophodnost, 43% kaže da je društveno prijeko potreban;
- to ko određuje ciljeve ovog obrazovanja: 41% kolega je odgovorilo da je to uloga javnih vlasti, 39% nastavnika i 37% porodica;
- to ko bi trebao biti zadužen za ovo obrazovanje: 75% kaže da je to škola, 62% kaže da je to porodica;
- to što je cilj ovog obrazovanja, odgovor “sticanje dobrih životnih navika u društvu” dolazi prvo, “poštovanje zakona” dolazi na V mjesto;
- evaluaciju ovog tipa obrazovanja: 31% kaže da je situacija zadovoljavajuća, 43% kaže da bi se mogla popraviti i 26% kaže da je nezadovoljavajuća.

U zaključcima, ovo istraživanje pokazuje da:

- Obrazovanje za građanstvo je nužno;
- Demokratsko društvo ne može bez njega;
- Škola bi trebalo da igra suštinsku ulogu u postizanju pravila društvenog života, u partnerstvu sa porodicama;
- Evropski nastavnici imaju zajedničku viziju demokratije i vrijednosti koje se prenose.

Diskusija tokom jutra tretirala je sljedeće teme:

Ovi pojmovi “zajednička vizija” i “zajedničke vrijednosti za dalje” se odmah usađuju u pitanja zemalja članica Savjeta Evrope. U zvaničnim tekstovima postoji zajednička terminologija, koja ne pokriva vrlo različite političke, ekonomske, kulturne i društvene stvarnosti.

Mi mislimo da dijelimo ove zajedničke vrijednosti (pluralizam, slobodu, solidarnost, demokratiju...), ali smo primijetili da na nivou političkih donosilaca odluka i nastavnika, postoje nejednaka razumijevanja ovih pojmova.

Zato je važno razjasniti:

- Teme za diskusije;
- Pojmove;
- Vrijednosti;
- Obrazovne prakse.

da bi nametnuli obrazovnim sistemima, koji su veoma raznoliki, pojmove, vrijednosti i nastavnike praktičare da budu prihvaćeni i integrisani u profesionalne prakse. Ostaje veliki zadatak razjašnjenja, da bi se konsolidovala pojmovna struktura

ODG. Struktura je još prevelika, previše nejasna. Još uvijek možemo pobjeći od neophodnosti da integrišemo ODG u naš obrazovni sistem; to još uvijek može biti zaplijenjeno od strane dominantnog političkog sistema. Neophodno je biti tačniji, strožiji u vezi sa primjenom ODG od strane svih zemalja kojih se to tiče.

Ovo indirektno sugeriše potrebu za profesionalnim asocijacijama nastavnika zaduženih za ODG, sa zadatkom da:

- se fokusiraju na ODG
- raspravljaju ODG
- pojasne pojmove i prakse
- diskutuju sa vladama
- postanu protagonisti ODG
- postanu učesnici ODG

Savjet Evrope bi trebalo da bude naklonjen stvaranju i razvoju ovih profesionalnih asocijacija. Ovo je mnogo važnije za zemlje Istočne Evrope gdje su ove aktivnosti isključene. Prema tome, postoji praznina koju treba popuniti. Moramo podržati istraživačke institute, obezbijediti obuku trenera, podići nivo svijesti javnosti, i informisati udruženja roditelja o neophodnosti ODG. Uloga medija je važna, kada su oni nezavisni od vlade.

Diskusija je nastavljena popodne na sljedeće teme:

Gdje je ODG smješteno u obrazovnom sistemu? Što se prije odredi, ono se pokreće kao kompjuterski virus. To je traženo od strane škola, ali zapravo se svako suzdržava da to predaje, vjerujući da će to preuzeti njihove kolege.

Da bi se izbjegla ova prepreka, bilo bi dobro strukturirati ODG u tri faze:

- Transverzalna faza: svi prosvetni radnici su odgovorni za to.
- Faza predmeta: u svim disciplinama postoji dimenzija građanstva. Ali ovo ne daje ODG dovoljnu vidljivost.
- Posebna faza: formiranje posebne discipline, vidljive u školskom nastavnom planu i rasporedu. Ovo otvara pitanje ko će ga predavati, sa kojom obukom, kojim obrazovnim pristupom?

Jasno je da ODG nije dodatak posebnog predmeta, kao što je istorija, ili kurs kao drugi. Ono nesumnjivo implicira sticanje znanja ali mora se razlikovati od tradicionalnog građanskog obrazovanja, koje prenosi znanje na način koji je odvojen od stvarnosti. Ovo znanje mora biti povezano sa društvenim problemima i ciljevima samih građana. Zato se u razmatranje moraju uzeti pojmovi poput prava, dužnosti, odgovornosti i milosrđa, ukoliko želimo da izbjegnemo zamke morala i propisanog ponašanja. ODG ne može biti svedeno na obrazovanje o milosrđu i dužnostima.

Ovo poziva na istraživanja i imaginaciju. Moraju se pronaći nove poluge, kao i novi načini kombinovanja napora i novih radnih metoda.

Jedan prijedlog je bio da se organizuje posebna konferencija za autore školskih udžbenika. Oni moraju prepoznati jedinstvenu prirodu ODG i praviti udžbenike koji oslikavaju poseban duh i radne metode ODG. Trebalo bi takođe uzeti u razmatranje osnivanje naprednih studija na univerzitetu da bi se razvile nove smjernice i identifikovale nove prakse, kao i da bi se organizovalo istraživanje i okrugli stolovi.

Postavljeno je i pitanje da li su vladine politike o ODG neophodne. Odgovor je bio nedvosmislen: da, ODG mora biti zasnovano na vladinim politikama, posebno u vezi sa ciljevima ODG, sadržaja nastavnog plana i programa i početne i obuke u toku službe za nastavnike. Međutim, iako vlade imaju ključnu ulogu što se tiče formalnog obrazovanja, ODG je potrebna pomoć NVO-a sa neophodnim vještinama, koje čine glavni dio neformalnog i neslužbenog obrazovanja. Prema tome, treba ojačati saradnju između vlada i NVO-a. Najveći mogući broj mostova treba napraviti između različitih vrsta obrazovanja (formalno, neformalno, neslužbeno), između vlada i NVO-a, između vlada i međunarodnih organizacija, uključujući Savjet Evrope, i između škola, profesionalnih asocijacija nastavnika, udruženja roditelja i udruženja učenika i studenata.

Jednom kada postoji sporazum o potrebi jačanja interakcija između obrazovnih sistema, praksi NVO-a, vladinih politika i politika međunarodnih institucija, biće potrebni pregovori između vladinih institucija i civilnog društva. Takvi pregovori ne mogu biti prepušteni slučaju, oni moraju biti vođeni od strane profesionalnog pregovarača da bi se uspostavilo pravo partnerstvo i saradnja i da bi se išlo dalje od tekućeg zvaničnog mišljenja.

Iako su vještine NVO-a prepoznate i potreba da se saraduje sa njima uopšteno prihvaćena od strane obrazovne zajednice, i dalje treba voditi računa i određeni etički principi moraju biti poštovani. Možemo li zamisliti da tjeramo djecu da postanu uključeni u NVO-ima (pretpostavljajući da svi oni funkcionišu demokratski)? Upravo zbog toga bi bilo interesantno pripremiti radnu verziju udžbenika o identitetu i metodama funkcionisanja NVO-a sa iskustvom ODG i pustiti je da kruži među mladim ljudima da bi mogli napraviti nezavisne i odgovorne izbore, kako u formalnom tako i u neformalnom obrazovanju, sa punim razumijevanjem u šta su uključeni.

2.8 Zaključak sa seminara

Gospodja Brit Jacobsen, Norveška, je predsjedavala završnom sesijom. Ova sesija je uključila i izvještaje sa radnih grupa i opštu diskusiju o ulozi međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija u vezi sa politikom ODG. Gospodja Cecchini se zvanično zahvalila onima koji su uradili prezentacije, moderatorima, izvjestiteljima i učesnicima za učešće u uspješnom seminaru i zaključila da je seminar očigledno ostvario mnoge od postavljenih ciljeva. Značajan je bio raspon razmijenjenih informacija. Ona je podvukla da su mnogi učesnici podijelili prakse, iskustva, resurse i pitanja. Kvalitet podijeljenih informacija bio je vrlo visok i ovo je otvorilo mnoga pitanja i izazove za nacionalne vlade, praktičare i za Savjet Evrope.

3. ANALIZA

Cilj ovog dijela izvještaja je da ponudi osvrt na rezultate seminara. Ovo će prvo biti urađeno, kroz identifikovanje onoga što se trenutno dešava u zemljama članicama, a zatim kroz identifikovanje preporuka za formulisanje i primjenu politike ODG.

Međutim, prije nastavka radna definicija politike mora biti formulisana i ova koju nudimo ispod je zasnovana na iskustvima koja su podijeljena na seminaru i ona nema namjeru da bude konačna definicija. Prema tome, u svrhu ovog izvještaja politika ODG se razumije kao

Oni proizvodi i procesi, koje su kolaborativno razvili svi glavni učesnici, bilo da su državni ili oni koji ne pripadaju državi, a koji teže da dostignu primjenu u praksi, razvoj nastavnih i učećih praksi koje omogućavaju ljudima da djeluju na demokratski način.

Osnovna svrha seminara bila je da se razmijene informacije o tome šta se trenutno dešava u zemljama članicama. Pojedinačni izvještaji sa radnih grupa istuču da *ODG postaje mnogo važniji vid obrazovne politike* i da se evropski pejzaž mijenja.

Seminar je takođe pokazao da politika u vezi sa ODG varira od zemlje do zemlje i prema tome ono što je predstavljeno u ovoj analizi treba da bude posmatrano, ne kao kompletan pregled, već kao serija indikatora. Takođe je važno primijetiti da je politički pejzaž svake zemlje različit i da je mnoštvo faktora, unutrašnjih i spoljnih, doprinijelo trenutnim formulacijama politike. Detaljno razmatranje ovih faktora prelazi okvir ovog izvještaja.

Na kraju, prije predstavljanja nekih analiza o trenutnoj praksi u vezi sa politikom ODG, važno je primijetiti da je tokom seminara bila *upadljiva odsutnost diskusija u vezi sa obrazovanjem odraslih ili obrazovanjem zajednice*. U svijetlu preuzetih obaveza za doživotni proces učenja, ova praznina se mora razmatrati u budućnosti. Prema tome, analiza koja slijedi se fokusira na glavna polja diskusije i debate, naime na formalni sektor.

3.1 Praksa politika u zemljama članicama i pitanja koja se pojavljuju

U razmatranju onog što se trenutno dešava u zemljama članicama, ovaj izvještaj će se fokusirati na tri glavne ideje politike:

- Politika kao proizvod.
- Politika kao proces.
- Politika kao praksa.

Politika kao proizvod

U razmatranju politike ODG u zemljama članicama, onakve kakva je ona trenutno, izgleda da se nastavlja nadograđivanje proizvoda politike, to jest dokumenta nas-

tavnog plana i programa za formalni obrazovni sektor. Primjeri nastavnih planova i programa koji su podijeljeni u vezi sa formalnim obrazovanjem potvrđuju činjenicu da pojedinačne zemlje članice gledaju na predavanje i učenje ODG na različite načine. Postoje varijacije u pripremanju predmeta koji bi isključivo bio zasnovan na programu ODG i mnogo indirektnije verzije kroz čitavo školovanje i vannastavne aktivnosti. U vezi sa razvojem ovih dokumenata, mnoge zemlje članice su bile u mogućnosti da nagovijeste značajne konsultativne procese i lokalne eksperimente. Ovaj pristup razvoju nastavnih planova i programa se preporučuje, a to pokazuje i činjenica da postoji znatna stručnost među zemljama članicama u vezi sa razvojem nastavnih planova i programa u ODG. Ipak, ovi nastavni planovi ne postoje zasebno i učesnici su istakli veliki broj srodnih politika što zahtijeva dalje istraživanje, posebno, u dijelu koji se odnosi na procjenu i evaluaciju, obuku nastavnika i na kreiranje demokratskih procesa u samim školama.

Aktuelna praksa među zemljama članicama podvlači činjenicu da procjena i evaluacija ostaje izazov u ODG. Politika među državama članicama je varirala i uključivala širok spektar različitih oblika procjene. Ovi oblici procjene i evaluacije su se razlikovali na osnovu toga kako je ODG bilo formulisano i preneseno školama. Predstavnici iz zemalja članica su takođe istakli pitanje procjene u vezi sa manjinskim grupama i pitali da li određene forme procjene imaju nedostatke i da li isključuju određene grupe. Međutim, posebna poruka se ticala rastuće promjene u naglasku politike u određenim zemljama članicama od procjene učenika do procjene čitave škole. Ova zamjena u obrazovnoj politici od ocjenjivanja učenika do ocjenjivanja škole, predstavlja značajno odstupanje od obrazovanja o demokratskom građanstvu prema obrazovanju *za i u* demokratskom građanstvu.

U vezi sa profesionalnim razvojem, postoje neki dokazi koji pokazuju da su programi u periodu prije stupanja u službu i kasnijem stalnom profesionalnom razvoju manje razvijeni u zemljama članicama, nego što bi to bilo idealno radi podrške razumijevanju ODG koji promovise Savjet Evrope. Nedostatak adekvatnih kurseva obuke prije i tokom službe o kojima se raspravljalo, oslikava potrebu za jačom obavezom koju vlada treba da preuzme da bi obezbijedila obrazovanje za nastavnike. Razvoj takvih programa zahtijevaće trajan napor od strane vlada i treba da se razvija u konsultacijama sa nastavnicima i centrima za obuku nastavnika.

Učesnici su vidjeli školu kao jedno od najvažnijih mjesta građanskog obrazovanja. Kao rezultat, politika u odnosu prema strukturi i organizaciji škole, formirala je centralni dio debate. Institucionizacija obaveza prema ODG u školi, za mnoge je bila ilustrovana uspostavljanjem učeničkih i školskih savjeta. Vladina politika u vezi sa učešćem učenika je razvijena u mnogim zemljama članicama i čini se da je to polje koje postaje važan fokus razvoja politike.

Politika kao proces

U odnosu na politiku kao proces, seminar je podvukao mnoge primjere socijalnog dijaloga i saradnje. Ovaj naglasak na konsultaciji će se pojaviti kao nagovještaj

rastuće svijesti među mnogim zemljama članicama da je razvijanje politike o ‘formulacijama politike’ od vitalnog značaja. Mnoge zemlje članice se kreću ka snažnijem partnerstvu kao modelu, što teži da uključi širok spektar učesnika, npr., nastavnika, roditelja, studenata, privrednog sektora, i sektora volontera. Glavna svrha koja se podvlači u ovim procesima politike je razvoj osjećaja svojine nad rezultatima politike.

Dok se ovi procesi preporučuju, tri polja koja zabrinjavaju su podvučena. Prvo, mnoge grupe u društvu su bolje pozicionirane da odgovore na proces konsultacija nego druge. Često nedostatak resursa, kako ljudskih tako i finansijskih, može uticati na učešće nekih grupa u konsultativnom procesu. U nekim slučajevima, od organizacija se tražilo da učestvuju u toliko takvih procesa da je rezultat bio ‘zamor konsultacijama’. Drugo, oblik konsultacija, npr. pisani prijedlozi, nijesu baš posebno prikladni za mnoge grupe. U svijetlu ovog što je navedeno, vladina politika treba da se osvrne na niz opcija za grupe i na primjere ‘javnih rasprava’ koji su izgleda bili posebno zanimljivi mnogim grupama. Treće, postavljeno je pitanje do kojeg je stepena moguće napraviti konsenzus i koliko je to zaista odgovarajuće. Tamo gdje su formulisani modeli partnerstva politike predloženi, stepen saglasnosti može rezultirati u ‘razvodnjavanju’ politike ODG da bi se zadovoljio najveći broj ljudi.

Politika kao praksa

Pitanje praznine između politike i prakse ostaje jedno od najvažnijih pitanja u zemljama članicama. Za svaku ‘dobru priču’ postavljalo se pitanje u vezi sa tim kako teče usklađenost. Ideja o usklađenosti u ovom kontekstu je povezana podudaranjem između akcija politike ODG i osnovne vizije ili cilja ODG. Ono što se tražilo bilo je uglavnom idealno; to je harmonija između vrijednosti i prakse.

Ovo sugeriše seriju promišljajućih pitanja, od kojih svi zahtijevaju nešto detaljnije proučavanje i raspravu:

- Da li su nacionalne obrazovne politike saglasne sa vizijom i vrijednostima koje čine osnovu ODG?
- Da li su nacionalne vlade i društvo saglasni sa vizijom ODG?
- Da li su škole saglasne sa nacionalnim vladama u vezi sa praksom ODG?
- Da li su nastavnici saglasni sa njihovim školskim politikama ODG?

Ipak, ispitivanje praznina u usklađenosti je istaklo veliki broj pitanja koji se tiču politike. U odnosu na istaknutu nesaglasnost, istraživanja i evaluacije su viđeni kao nosioci ključnih uloga. Ukoliko se ne sprovede adekvatno istraživanje da bi se utvrdilo šta se zaista dešava na terenu, postoji pretjerano nadanje zasnovano na priči koja onemogućava bilo koju formu dosljednog i stalnog monitoringa. U vezi sa suočavanjem sa izazovom praznine u usklađenosti, uloga profesionalnih tijela ili nevladinog sektora je viđena kao presudna, na primjer asocijacije nastavnika

građanskog obrazovanja koje su bile okupljene zajedno i koje su se borile za zadržavanje ODG u školama.

U ovim raspravama bilo je prisutno i pitanje sankcionisanja neusklađenosti i nagrađivanja pozitivne akcije. Sporno je pitanje posredovanja, ali je jasno da ukoliko se ne uzmu u razmatranje razvojni putevi prevazilaženja nesuklađenosti, ostaće visok nivo frustracije.

3.2 Uloga centralnih vlasti

U svijetlu gore navedenog treba postaviti pitanje šta je uloga centralnih vlasti u formulisanju politike ODG? Tamo gdje je naglasak na demokratizaciji obrazovnog sistema, centralne vlasti zaista imaju vrlo ograničenu ulogu, osim u dijelu da mogu ohrabriti lokalne procese i podržati lokalne inicijative. U centralizovanim zemljama, uloga centralnih vlasti je ključna u razvoju proizvoda procesa.

Ono što je bilo očigledno tokom diskusije je činjenica da su politike u mnogim zemljama bile u razvojnoj fazi, a ovo se posebno odnosilo na mnoge zemlje Jugoistočne Evrope. Zato bi se moglo tvrditi da trenutno stanje razvoja obezbijeduje priliku zemljama članicama da se uključe u stalno preispitivanje i razvoj politike.

Očigledno, kreiranje okvirnih politika za ODG obezbijeduje jedinstven izazov nacionalnim organima zaduženim za obrazovanje. Predstavnici iz mnogih zemalja članica su tražili predstavljanje jasnih i sveobuhvatnih politika o ODG. Ovaj zahtjev je došao posebno od učesnika koji su smatrali da je ad hoc razvoj politike glavna prepreka održivom razvoju ODG. Jasne i sveobuhvatne politike predlažu razvoj okvirnih smjernica, što uključuje doživotnu perspektivu, i jasno razumijevanje ODG. One bi takođe trebalo da se bave problemom praznine u usklađenosti uzimajući u razmatranje pitanja u vezi sa evaluacijom i monitoringom. Dok je zahtjev za jasnom i sveobuhvatnom politikom o ODG nužan i nešto što se ne može zaobići, postavlja se pitanje koji su uslovi koji podržavaju razvoj i primjenu politike ODG?

3.3 Uslovi koji podržavaju politiku ODG

Dok unutrašnji uslovi variraju od zemlje do zemlje, izgleda da postoji veliki broj osnovnih uslova koji su važni za razvoj održive politike.

Prvi je uslov izgleda da se obrazovanje postavi na nacionalnu agendu. Neke zemlje su danas nagovijestile da je mjesto koje obrazovanje ima na nacionalnoj agendi ključno za razvoj politike ODG. U zemljama u kojima je obrazovanje nisko pozicionirano na listi vladinih prioriteta i gdje je reforma usporena zbog nedostatka političke volje, postoji i nedostatak pravog promišljanja ODG. Osim toga, tamo gdje postoji nedostatak stručnosti u okviru vladinih struktura u vezi sa ODG i formulisanjem politike, manje je vjerovatno da će ODG biti pozicionirano na nacionalnoj obrazovnoj agendi.

Drugi uslov se odnosi na razvoj civilnog društva. U zemljama u kojima je prostor za uključenje u formulisanju politike ograničen postoji malo mogućnosti za saradnju. Stvaranje uslova koji mogu podržati razvoj politike ODG, prema tome, treba da se bavi pitanjem u vezi sa razvojem civilnog društva i razvoja odgovarajućih mehanizama da bi se obezbijedilo da učesnici u procesu imaju pristup sistemu konsultacija.

Treći uslov se odnosi na razvoj snažnih veza između teorije i prakse. Uloga istraživanja u obrazovanju i lokalnih eksperimenata u razvoju nastavnih planova i programa su važni uslovi razvoja politike ODG. Takve veze iziskuju stalno finansiranje instituta za obrazovanje i obavezu ovih institucija da rade blisko sa praktičarima.

Četvrti uslov je u vezi sa snagom profesionalnih tijela. Profesionalna tijela mogu igrati ključnu ulogu u razvoju i primjeni politike ODG. Takva tijela mogu pridobiti podršku za politiku dok u isto vrijeme igraju ključnu ulogu u izazivanju politike.

Međutim, kao što je prepoznato tokom seminara, ODG je evropsko i međunarodno pitanje i pod uticajem je činilaca koji postoje van nacionalne arene. U vezi sa spoljašnjim uslovima neophodnim za formulisanje politike ODG postoji potreba za kontinuiranom podrškom međunarodnih organizacija za razvoj nacionalnih strategija ODG. Drugo, postoji potreba da se razviju održive veze između zemalja članica Savjeta Evrope. Razmjena međunarodnih resursa i ideja je presudna za razvoj održivih politika ODG.

3.4 Preporuke

Preporuke nacionalnim vlastima

1. Preporučuje se da kao prvi korak, nacionalne vlasti održe nacionalni forum o politici ODG. Ovaj forum bi okupio zajedno predstavnike ministarstava obrazovanja, obrazovne istraživačke centre i praktičare. Takav forum bi doprinio ne samo raspravi o definiciji politike ODG, nego bi također bio i mehanizam za uključenje širokog spektra partnera u obrazovanju koji bi ispitivali nacionalne politike i prakse ODG.
2. Takođe je preporučljivo da nacionalne vlasti objave dokument koji u glavnim crtama daje nacionalnu politiku ODG radi javne rasprave. Takav dokument bi bio funkcionalan korak naprijed u razvijanju jasne i sveobuhvatne politike.

Preporuke istraživačima i praktičarima

1. Preporučuje se da obrazovni istraživački instituti preuzmu obavezu da se pokrenu i korak dalje od konceptualnih okvirnih smjernica i istraživanja koja se dešavaju na terenu. Takvo istraživanje je potrebno da bi se dobila struktuiranija i detaljnija analiza praznine u usklađenosti i, što je još važnije, odgovor na pitanje zašto ta praznina postoji.

Preporuke Savjetu Evrope

1. Preporučuje se da bi Savjet Evrope trebalo da razmatra mogućnost održavanja sličnog seminara radi ohrabrivanja razmjene iskustava u vezi sa politikom ODG u odnosu na obrazovanje odraslih i zajednice.
2. Preporučuje se da Obrazovni komitet razvije pro-aktivnu strategiju za distribuciju Panevropske studije i Dokumenta okvirnih smjernica i politika kao sredstvo za ohrabrivanje rasprava u i između država članica.

4. DODACI

Dodatak I - Program seminara

Dio A: Ciljevi seminara i radne metode

Uvod

Ovo je prvi seminar organizovan od strane Savjeta Evrope na temu politika ODG. Glavni cilj seminara je da se postave osnove i da se doprinese razvoju politika u periodu 2001. - 2004.

Program za ovaj seminar je pripremljen u saradnji sa stručnom grupom za razvoj politika⁴.

Podciljevi seminara su:

- ponuditi mogućnost za razmjenu informacija između različitih zemalja članica;
- sabrati znanja o različitim nacionalnim i regionalnim iskustvima i procesima na polju zakonodavstva, kreiranja politika i primjena ODG;
- prepoznati zakonske odredbe, okvirne politike i propise koji/e idu u prilog ODG;
- ispitati 'praznine u usklađenosti', na primjer u kakvoj su međuvezi usvojeni zakon i politike (odozgo nadolje pristup) sa društvenim praksama ovih zakona i politika (odozdo nagore pristup) i kako se djelotvorno primjenjuju zvanični tekstovi;
- analizirati ulogu koju zakonodavstvo može imati u predstavljanju ODG u zemljama članicama;
- istražiti kako se koristi zakonodavstvo za osiguranje prava na obrazovanje ljudi;
- ohrabriti zemlje članice da razvijaju i primjenjuju dokumenta okvirnih politika za ODG.

Učesnici

- pravni savjetnici / vladini zvaničnici iz ministarstava obrazovanja, parlamenta, itd.;
- stručnjaci u ODG (koordinatori ODG, predstavnici civilnog društva);
- stručnjaci u obrazovnim politikama.

Radne metode

- Plenarne prezentacije;
- Plenarne diskusije;

---

4 Članovi stručne grupe za razvoj politika: David Kerr (UK), Brit Jacobsen (Norveška), César Bírzea (Rumunija), José Manuel Pureza (Portugalija), Isak Froumin (Rusija)

- Radionice:
  - Dan 1: četiri grupe rade na istu opštu temu, ali dobijaju različite polazne informacije / studije slučaja kao osnovu za njihove diskusije;
  - Dan 2: tri grupe rade na tri različita pitanja;
- Generalni izvještaj.

Dio B. Program seminara

Četvrtak, 6. decembar 2001.g.

Fokus dana 1: Nacionalne politike ODG u državama članicama Savjeta Evrope

Predsjedavajući: José Manuel Pureza, Portugal, Predsjedavajući Upravljačke grupe za ODG

8.00 – 9.00 Registracija

9.00 – 9.30 Dobrodošlica učesnicima (**Gabriele Mazza,**

Savjet Evrope)

Predstavljanje ciljeva seminara, programa i učesnika (**Angela Garabagiu, Savjet Evrope)**

9.30 – 11.00 Prezentacije i plenarne diskusije (Sala 1)

1. Pregled informacija o radu na razvoju politika ODG u Savjetu Evrope (**Michela Cecchini, Savjet Evrope**) (10 minuta)
2. Istraživanje postojećeg stanja u politikama ODG u Jugoistočnoj Evropi
  - a) Pitanja koja nastaju iz politika (**Cameron Harrison, UK**) (15 minuta)
  - b) Ilustracije o razvoju politika ODG (**Ilo Trajkovski, "Bivša jugoslovenska republika Makedonija"**) (15 minuta)
3. Aktuelni rad na politikama ODG
  - a) Kompletna evropska studija o politikama ODG (**César Bîrzea, Romania**) (5 minuta)
  - b) Okvirne mogućnosti politike ODG (**Lynne Chisholm, UK**) (5 minuta)
4. Diskusija (40 minuta)
5. Predstavljanje radnih grupa (**Angela Garabagiu**)

11.00 – 11.30 Pauza za kafu

- 11.30 – 12.30   Scenariji za razvoj politika (Radne grupe)
- Grupa 1:* studija slučaja – slučaj Irske
Prezentacija: **Stephen McCarthy, Irska**
Moderator: **Milan Pol, Republika Češka**
Izvjestilac: **Rolf Mikkelsen, Norveška**
- Grupa 2:* studija slučaja – nacionalni program ODG u Portugalu
Prezentacija: **José Manuel Pureza, Portugal**
Moderator: **Hugh Starkey, UK**
Izvjestilac: **Anthony DeGiovanni, Malta**
- Grupa 3:* studija slučaja - Norveška, socijalni dijalog, alternative okvirnim politikama
Prezentacija: **Brit Jakobsen, Norveška**
Moderator: **Audrey Osler, UK**
Izvjestilac: **Paul Mc Gill, Irska**
- Grupa 4:* studija slučaja - Hrvatska, okvirne politike i primjena
Prezentacija: **Vedrana Spajic-Vrkas, Hrvatska**
Moderator: **Bernd Baumgartl, Austrija**
Izvjestilac: **Vyacheslav Bashev, Rusija**
- 12.30 – 14.00   *Ručak*
- 14.00 – 15.45   Nastavak rada Radnih grupa
- 15.45 – 16.15   *Pauza za kafu*
- 16.15 – 17.30   Plenarna prezentacija izvjestilaca Radnih grupa o rezultatima i diskusija
- Petar, 7. decembar 2001.g.
- Fokus dana 2:   Sredstva za primjenu politika ODG
Predsjedavajuća: Brit Jakobsen, Norveška,
Članica Upravljačke grupe za ODG
- 9.00 – 9.15   Sažetak prethodnog dana
Karen O’Shea, Irska, Generalna izvjestiteljka
- 9.15 – 10.00   Glavno obraćanje i plenarna diskusija:
Ton Olgers (Holandija)
- 10.00 – 10.30   *Pauza za kafu*

- 10.30 – 12.30   Radne grupe
- Grupa 1:* Kreiranje politika za ODG – mogućnosti politika i procesi kreiranja politika
Prezentacija: **Tünde Kovac Cerovic, Srbija, SRJ**
Moderator: **Thomas Henschel, Njemačka**
Izvjestiteljka: **Joëlle Dusseau, Francuska**
- Grupa 2:* Strategije primjene ODG politika. Zakonodavstvo kao sredstvo primjene ODG politike.
Prezentacija: **Fredrik Modigh, Švedska**
Moderator: **Isak Froumin, Rusija**
Izvjestiteljka: **Milika Dhamo, Albanija**
- Grupa 3:* Stanovišta praktičara ODG u vezi sa politikama
Prezentacija: **Jean-Claude Gonon, Francuska**
Moderator: **Erick Mistrík, Slovačka**
Izvjestilac: **Michel Bastien, Belgija**
- 12.30 – 14.00   *Ručak*
- 14.00 – 15.00   Nastavak rada Radnih grupa
- 15.15 – 16.00   Plenarna prezentacija izvjestilaca Radnih grupa o rezultatima i diskusija o zaključcima i o predloženom daljem razvoju
- 16:00 – 16:30   Pauza za kafu
- 16.30 – 17.00   Uloga međunarodnih i nevladinih organizacija u razvoju politika ODG
- 17:00 – 17:30   Sažetak seminara: **Karen O'Shea, Irska, Generalna izvjestiteljka**
Zatvaranje seminara

Dodatak II - Lista učesnika

ALBANIJA

Astrit DAUTAJ, Instituti i Studimeve Pedagogjike, Rr. "Naim Frashëri", No.37, TIRANA

Tel(kancelarija): +355 4 223 860 – Fax: +355 42 56441 – Tel(kućni) +355 4 243 558

E-mail: dautaj@albmail.com

Radni jezik: engleski

Milika DHAMO, Univerzitet Tirana, Fakultet društvenih nauka, Katedra za psihologiju i obrazovanje, TIRANA

Tel: +355 42 342 24 – Fax: + 355 42 234 20

E-mail: mdhamo@albmail.com

Radni jezik: engleski

ANDORA

Maria Cinta PALLE ALIS, Direktorka l'Ecole Andorrane d'Encamp, Escola Andorrana de Segona Ensenyang d'Encamp, c/Princep Benlloch S/N, ENCAMP, ANDORA

Tel: +376 834563 – Fax: +376 834 536

E-mail: ee20@andorra.ad

Radni jezik: francuski

ARMENIJA

Anna SARGSYAN, Viša savjetnica, Odjeljenje za inostrane poslove, Ministarstvo obrazovanja i nauke Republike Armenije, Khorenatsi 13, 375010 JEREVAN

Tel/fax: +3741 58 04 03

E-mail: sana@freenet.am

Radni jezik: engleski / francuski

AUSTRIJA

dr Bernd BAUMGARTL, Navreme Knowledge Development, Rechte Wienzeile 15/7, A-1040 WIEN, Austria

Tel: +43 1 945 6558 – Fax: +43 1 945 6558 – Mobilni: +43 6991 945 6558

E-mail: baumgartl@europe.com – Web site: www.navreme-net

Radni jezik: engleski

Elisabeth MORAWEK, Zamjenica Generalnog direktora, Ministarstvo obrazovanja, nauke i kulture, Minoritenplatz 5, 1010 WIEN, Austria

Tel: +431 53120 2540 – Fax: +431 53120 2549

E-mail: elisabeth.morawek@bmbwk.gv.at

Radni jezik: engleski

Monika MOTT, Direktorka Odjeljenja za obrazovanje, KulturKontakt Austrija, Spittelbergg. 3/M, 1070 WIEN, Austria

Tel: +43 1 523 876 560 – Fax: +43 1 522916012

E-mail: monika.mott@kulturkontakt.or.at

Radni jezik: engleski

AZERBEJDŽAN

Natiq YUSIFOV, Prorektor Azerbejdžanskog univerziteta za jezike,
60 R. Behboudov st. 370008 BAKU
Tel +99412 40 35 02 – Fax: +99412 41 58 63
Radni jezik: engleski
Irada GUSEINOVA, Vanredna profesorka Državnog univerziteta u Baku

BELGIJA

Michel BASTIEN, Inspector za nastavu u francuskoj zajednici, 3 rue de Virginal,
B-7090 HENNUYERES
Tel: +32 67 64 73 83 – Fax: +32 67 64 67 18
E-mail: michel.bastien@skynet.be
Radni jezik: francuski

BJELORUSIJA

Valentina YANUTIONOK, Prvi sekretar, Odjeljenje za evropsku saradnju pri
Ministarstvu inostranih poslova, Lenin 19, 22000 MINSK
Tel: +375 17 222 27 37 – Fax: +375 17 227 45 21
Radni jezik: francuski

BOSNA I HERCEGOVINA

Suada BULJUBAŠIĆ, Profesor, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu,
Trampina br. 6, 71000 SARAJEVO
Tel: +387 33 204 488 – Fax: +387 33 204 488

BUGARSKA

Daniela KOLAROVA, Nacionalna koordinatorica za ODG, Ministarstvo za
obrazovanje i Univerzitet u Sofiji, St. Kl. Ohridski, Ljuben Karavelov, str 67
– SOFIA 1000
Tel: +359 88 66 23 01 – Fax: +359 2 66 43 18
E-mail: daniela@bitex.com
Radni jezik: engleski

Trendafil MERETEV, Bugarska debatna asocijacija, 15 Konstantin Fotinov St.,
4000 PLOVDIV, Bugarska
Tel: +359 32 62 32 24 – Fax: +359 32 62 10 33 – Mobile: +359 8895 4563
E-mail: debate@ngoedu.org
Radni jezik: engleski

HRVATSKA

Nada JAKIR, Direktorka Odjeljenja za bilateralnu i multilateralnu saradnju, Mi-
nistarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Direktorat za multilateralnu suradnju,
Trg Hrvatskih
Velikana 6, 10000 ZAGREB
Tel: +3851 4569 005 or 4569 035 – ax: +3851 4610 478
E-mail: nada.jakir@mips.hr
Radni jezik: engleski

Dr Vedrana SPAJIC-VRKAŠ, (Profesor, Obrazovna antropologija i interkulturalno obrazovanje), Univerzitet u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odjeljenje za obrazovanje, Ivana Luciceva 3, 10000 ZAGREB, Hrvatska
Tel: + 385 1 61 20 167/46 49 656 – Fax: +385 1 61 56 880
E-mail: vedrana.spajic-vrkas@zg.tel.hr
Radni jezik: engleski

KIPAR

Chysostomos HADJIVASSILIOU, Ministarstvo obrazovanja i kulture, Kimonos and Thoukidides Corner, 1434 NICOSIA
Tel: +357 2 800936 – Fax: +357 2 800862

Marios VASSILIOU, Ministarstvo obrazovanja i kulture, Kimonos and Thoukidides Corner, 1434 NICOSIA
Tel: +357 2 800936 – Fax: +357 2 800862

ČEŠKA REPUBLIKA

Milan POL, Univerzitet Masaryk, Fakultet umjetnosti, Odjeljenje obrazovanja, A. Novaka 1
66088 BRNO
Tel: +420 5 411 21350 – Fax: +420 5 411 21 406
E-mail: pol@phil.muni.cz
Radni jezik: engleski

Pavla KATZOVA, Pravna savjetnica, Ministarstvo obrazovanja, omladine i sporta, Karmelitska 7, 118 12 PRAHA 1
Tel: +420 2 57193 439 – Fax: +420 2 57193 405
E-mail: katzova@msmt.cz
Radni jezik: engleski

ESTONIJA

Anu TOOTS, Vanredni profesor javne politike, Jallinn Pedagogical University, Narva Road 25, 10120 TALLINN
Tel: +372 6409 457 – Fax: +372 6410 450
E-mail: anuto@tpu.ee
Radni jezik: engleski

FINSKA

Heikki BLOM, Viši savjetnik, Nacionalni odbor za obrazovanje, PO Box 380 (Hakaniemenkatu 2), FIN - 00531 HELSINKI
Tel: +358 9 7747 7222 – Fax: +358 9 7747 7823
E-mail: heikki.blom@oph.fi
Radni jezik: engleski

FRANCUSKA

Joëlle DUSSEAU, Generalna inspektorka za istoriju i geografiju, Ministarstvo obrazovanja, 107 rue de Grenelle, 75007 PARIS
Mobile: 06 82 06 92 74 – Fax: +33 (0)1 55 55 13 73
E-mail: joelle.dusseau@education.gouv.fr
Radni jezik: francuski

GRUZIJA

Rusudan GORGILADZE, Zamjenik ministra obrazovanja, Ministarstvo obrazovanja Gruzije, 52 D. Uznadze St. TBILISI 380002
Tel: +995 32 95 8886 – Fax: +995 32 770073/957010
Radni jezik: engleski

NJEMAČKA

Dr Reinald DOEBEL, Predavač, Institut za sociologiju Westfälischen Wilhelms-Universität, Scharnhorst str. 121, D-48151 MÜNSTER
Tel: +49 251 79 848 33 – Fax: +49 251 832 3193
E-mail: doebel@uni-muenster.de
Radni jezik: engleski

Karlheinz DÜRR, Direktor Odjeljenja za Evropu, Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, Haus auf der Alb, Hannersteige 1, D-72574 BAD URACH
Tel: +49 7125 152 147/sec.-143 – Fax: +49 7125 152 100
E-mail: karlheinz.duerr@LPB.BWL.de
Radni jezik: engleski

Dr Thomas R. HENSCHEL, Direktor, Evropska škola za državnu administraciju (EUSG),
Wallstrasse 15/15a, D-10179 BERLIN
Tel: +49 (030)726 169 0932 – Fax: +49 (030) 726 19 240
E-mail: Henschel@eusg.de
Radni jezik: engleski

Dr Reinhild OTTE, Ministarstvo kulture, omladine i sporta, Postfach 10 34 42
D-70029 STUTTGART
Tel: +49 711 279 2683 – Fax: +49 711 279 2944
E-mail: Reinhild.otte@km.kv.bwl.de
Radni jezik: engleski/francuski

SVETA STOLICA

Rev. Giglielmo MALIZIA, Universita pontificia Salesiana, Piazza Ateneo Salesiano 1,
00139 ROMA
Tel: +39 06 87 290 349 – Fax: +39 06 87 290 658
E-mail: malizia@ups.urbe.it
Radni jezik: francuski

MADARSKA

Katalin FALUS, Viša istražiteljka, Nacionalni institut za javno obrazovanje,
Dorotya str. 8, H-1051 BUDAPEST
Tel: +36-1-318-6531
E-mail: falusk@oki.hu
Radni jezik: engleski

IRSKA

Stephen McCARTHY, Menadžer projekta, Program obrazovanja za pomirenje, Odjeljenje za nastavni plan, Sundrive Road, IRL-DUBLIN 14

Tel: +353 1 453 5487 – Fax: +353 1 453 7659

E-mail: stephen.mccarthy@cdu.cdvec.ie

Radni jezik: engleski

Paul McGILL, An Teach Bán, Bunbeg, Co Donegal

Tel: +353 75 31 569/32359 – Fax: +353 (75) 32359

E-mail: pmcgill@iol.ie

Radni jezik: engleski

Karen O'SHEA, **Glavna izvjestiteljka**, Koordinatorica odsjeka za ljudska prava, CDVEC, Odjeljenje za nastavni plan, Sundrive Road, IRL-DUBLIN 12

Tel: +353 1 4535 487 – Fax: +353 1 45 37 659

E-mail: karen.oshea@cdu.cdvec.ie

Radni jezik: engleski

ITALIJA

Antonio DE GASPERIS, Šef kancelarije, Ministarstvo obrazovanja – D.G.R.I., viale Trastevere 76/A, 00153 ROMA

Tel: +39 06 58493429/2229 – mobile: 347 7581836 – Fax: +39 06 58492371

E-mail: adegasperis@istruzione.it – olgcult.div3@istruzione.it

Radni jezik: engleski

Bruno LOSITO, Nacionalni institut za evaluaciju obrazovnog sistema (CEDE), Villa Falconieri, I-00044 FRASCATI (Roma)

Tel: +39 06 941 85 240 – Fax: +39 06 941 85 215

E-mail: blosito@cede.it

Radni jezik: engleski / francuski

LATVIJA

Sandra FALKA, službenica za društvene nauke, Ministarstvo obrazovanja i nauke, 2 Valnu Street, RIGA LV 1050

Tel: +371 7 216500 – Fax: +371 7 223801

E-mail: isec@izm.gov.lv

Radni jezik: engleski

LUKSEMBURG

Profesor Jean-Paul HARPES, 1 rue Kahnt, L-1851 LUXEMBOURG

Tel: +352 44 55 57 – Fax: +352 45 74 01

E-mail: jean-paul.harpes@ci.educ.lu

Radni jezik: francuski

MALTA

Anthony DE GIOVANNI, Pomoćnik direktora za obrazovanje, Sekcija za međunarodne odnose, DSSIR, Odjeljenje za obrazovanje, Floriana CMR 02 /MALTA

Tel: +356 212 32 140 and 235 212 598 2709 – Fax: +356 212 32 140

E-mail: anthony.v.degiovanni@magnet.mt

Radni jezik: engleski

MOLDAVIJA

Nadejda VELIȘCO, Ministarstvo obrazovanja, Piata Marii Adunari Nationale 1,
MD 2033 CHISINAU
Tel: +3732 23 24 43 – Fax: +3732 23 34 74
Radni jezik: engleski

HOLANDIJA

A.A.J. OLGERS, Predavač i istraživač na univerzitetu, Oblast teorije i didaktike
građanskog i socio-političkog obrazovanja, Lambert Rimastraat 48 , NL 1106 ZT
AMSTERDAM
Tel: +31 20 696 8566
E-mail: aaj.olgers@scw.vu.nl
Radni jezik: engleski / francuski

NORVEȘKA

Brit JAKOBSEN, Zamjenica generalnog direktora, Norveški odbor za obrazovanje,
PO Box 2924, Tøyen, 0608 OSLO, Norway
Tel: +47 23 301 202 – Fax: +47 23 301 385
E-mail: bj@ls.no
Radni jezik: engleski

Rolf MIKKELSEN, Odjeljenje za obrazovanje nastavnika i razvoj školstva, Uni-
verzitet Oslo, P.O. Box 1099 Blindern, 0316 OSLO
Tel: +47 22 85 77 18 – Fax: +47 22 85 48 71
E-mail: rolf.mikkelsen@ils.uio.no
Radni jezik: engleski

POLJSKA

Katarzyna ZAKROCZYMSKA, Nacionalni trening centar za nastavnike tokom
službe,
Al. Ujazdowskie 28, 00-478 WARSAW
Tel/Fax : +48 22 622 33 42
E-mail: zakr@codn.edu.pl
Radni jezik: engleski

PORTUGAL

José Manuel PUREZA, Koordinator portugalske grupe za ODG,
Ekonomski fakultet, Universidade de Coimbra, Av. Dias da Silva, 165
P-3004 512 COIMBRA
Rua Antonio José de Almada, 153 R/C, P-3000 044 COIMBRA
Tel: +351 239 790550 – Fax: +351 239 403 511
E-mail: jmp@sonata.fe.uc.pt
Radni jezik: engleski

RUMUNIJA

César BÎRZEA, Direktor, Institut obrazovnih nauka, 37 rue Stirbei Voda,
70732 BUCHAREST
Tel: +40 1 313 64 91 – +40 1 315 84 53 – Fax: +40 1 312 1447
E-mail: cesar.birzea@ise.ro
Radni jezik: engleski/francuski

RUSKA FEDERACIJA

Vyacheslav BASHEV, Eksperimentalna škola "Univers", Korneeva 50, 660001
KRASNOYARSK

Tel: +7 3912 43 63 56 – Fax: +7 3912 43 63 56

E-mail: bvv@univers.krasnoyarsk.su

Radni jezik: engleski

Tatiana Vladimirovna BOLOTINA, Direktorka Ruskog centra za građansko obrazovanje,

Kancelarija 302, zgrada 2, 8 Golovinskoe Shosse, 125212 MOSCOW

Tel/fax: + 7 095 452 05 13

E-mail: bolotina@rpc.redline.ru

Radni jezik: engleski

Isak FROUMIN, Svjetska banka, Kancelarija u Moskvi, Sadovaya-Kudrinskaya
ul. 3,

123242 MOSCOW

Tel: +7 095 745 70 00; (562) 2014/3014; extension: 2031/3031

Fax: +7 095 254 83 68, 253-06 12

E-mail: ifroumin@worldbank.org

Radni jezik: engleski

REPUBLIKA SLOVAČKA

Erich MISTRİK, Šef odjeljenja, Fakultet za obrazovanje, Univerzitet Comenius,
Odjeljenje za etiku i građansko obrazovanje, Račianska 59, 813 34 BRATIS-
LAVA

Tel: +421 2 5557 2244 – Fax: +421 2 5557 2244

E-mail: mistik@fedu.uniba.sk

Radni jezik: engleski

SLOVENIJA

Janez KREK, Fakultet za obrazovanje, Univerzitet Ljubljana – Kardeljeva Pl 16
1000 LJUBLJANA

Tel: +386 41 45 99 43 & + 386 1 566 14 92 – Fax: +386 1 566 14 93

E-mail: Janez.Krek@guest.arnes.si

Radni jezik: engleski

ŠVEDSKA

Gunilla ZACKARI, Pomoćnik zamjenika podsekretara, Ministarstvo obrazovanja
i nauke, 103 33 STOCKHOLM

Tel: +46 8 405 1806 – Fax: +46 8 405 1909

E-mail: gunilla.zackari@education.ministry.se

Radni jezik: engleski

Frederik MODIGH, Direktor za obrazovanje, Nacionalna agencija za
obrazovanje,

106 20 STOCKHOLM

Tel: +46 8 723 79 86 – Fax: +46 8 24 44 20

E-mail: fredrki.modigh@skolverket.se

Radni jezik: engleski

ŠVAJCARSKA

Marino OSTINI, Savjetnik za obrazovanje, Savezna kancelarija za obrazovanje i nauku,

Hallwylstr. 4, CH-3001 BERNE

Tel: +41 31 322 96 59 – Fax: +41 31 322 78 54

E-mail: marino.ostini@bbw.admin.ch

Radni jezik: engleski / francuski

Charles HEIMBERG, Chemin de Surville 6, CH-1213 PETIT-LANCY

Tel/fax: +41 (0)22 793 41 82

E-mail: heimbergch@freesurf.ch

Radni jezik: francuski

“BIVŠA JUGOSLOVENSKA REPUBLIKA MAKEDONIJA”

Marija TAŠEVA, Podsekretar za više obrazovanje, Ministarstvo obrazovanja i nauke, Dimitrija Čupovski 9, 1000 SKOPJE

Tel : +389 2 121110 – Fax : +389 2 118 414

E-mail : taseva@ukim.edu.mk

Radni jezik: engleski

Profesor Ilo TRAJKOVSKI, Katedra za sociologiju, Filozofski fakultet, Bul. Krste Misirkov, bb, MK-91000 SKOPJE

Tel: +389 2 464 229 – Fax: +389 2 11 81 43

E-mail: tilos@bistra.rek.ukim.edu.mk

Radni jezik: engleski

TURSKA

Ziya YEDIYILDIZ, Ataše za obrazovanje, Generalni konzulat Turske u Strasburu,

10 rue Auguste Lamey, F-67000 STRASBOURG

Tel: +33 (0)3 88 52 97 09 – Fax: +33 (0)3 8836 86 44

e-mail : ziya.yedyildiz@wanadoo.fr

Radni jezik: francuski

UKRAJINA

Grygory Grygorovych NAUMENKO, Zamjenik Državnog sekretara, Ministarstvo obrazovanja i nauke Ukrajine, 10 Peremaggy Pr 10, 01135 KYIV

Tel: +380 (44) 274 2096 – Fax: +380 (44) 274 4933

E-mail: vvv@minosvit.niit.kiev.ua

Radni jezik: engleski

Olena LOKSHYNA, Viša naučna radnica, Akademija za pedagoške nauke Ukrajine, 10 Peremogy Pr; 01135 KYIV

Tel: +380 (44) 274 20 96 – Fax: +380 (44) 274 4933

E-mail: vvv@minosvit.niit.kiev.ua

Radni jezik: francuski

Dr Irina TARANENKO, Akademija pedagoških nauka Ukrajine, 10 Peremogy Pr; 01135 KYIV

Tel: +380 (44) 216 2288 – Fax: +380 (44) 216 2849/274 4933

E-mail: vvv@minosvit.niit.kiev.ua

Radni jezik: engleski

UJEDINJENO KRALJEVSTVO

Lynne CHISHOLM, Univerzitet Newcastle/Cedefop – Odjeljenje za obrazovanje,
Univerzitet Newcastle, St. Thomas Street, NEWCASTLE UPON TYNE NE1 7RU
Pisati na: Sommerhalde 22, D-72213 ALTENSTEIG

Tel: +49 7458 455253 – +44 191 2228720 +30 31 490 113

Fax: +49 7458 455252

E-mail: Lynne.Chisholm@gmx.de – DWRLAC@t-online.de – lac@cedefop.eu.int

Radni jezik: engleski / francuski

Cameron HARRISON, Direktor, Harrison Leimon Associates, Woodfield House,
Priormuir, GB – ST ANDREWS KY16 8LP

Tel/fax: +44 1344 47 80 67

mobile: +44 777 342 7195

E-mail: cameron@harrisonleimon.co.uk

Radni jezik: engleski

Pearl HARRISON, Woodfield House, Priormuir, GB – ST ANDREWS KY16 8LP

Tel/fax: +44 1344 47 80 67

E-mail : pearl@harrisonleimon.co.uk

Radni jezik: engleski

Jan NEWTON, Savjetnik o građanstvu, Odjeljenje za obrazovanje i vještine,
Caxton House, 6-12 Tothill Street, GB – LONDON SW1H 9NA

Tel: +44 (0)207 273 5265 Fax: +44 (0)207 273 5004

E-mail: jan.newton@dfes.gsi.gov.uk newjannewton@aol.com

Radni jezik: engleski

Profesor dr Audrey OSLER, Direktor, Centar za studije građanstva u obrazovanju,
Škola za obrazovanje, Univerzitet Leicester, 21 University Road, GB – LEICES-
TER LE1 7RF

Tel: +44 (0)116 252 3680/3688 – Fax: +44 (0)116 252 3653

E-mail: *A.H.Osler@le.ac.uk*

Radni jezik: engleski

Hugh STARKEY, Tutor / Istraživač, Centar za studije građanstva u obrazovanju,
Škola za obrazovanje, Univerzitet Leicester, GB – LEICESTER LE1 7RF

Tel/fax: +44 1908 694534

E-mail: H.W.starkey@le.ac.uk i hugh@ox-west.demon.co.uk

Radni jezik: engleski

FEDERATIVNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA

KOSOVO

Profesor dr Michael DAXNER, Glavni međunarodni službenik, UNMIK, Minis-
tarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju EXIMKOS zgrada, Nene Teresa Street,
PRISTINA

Tel: +381 38 504 604 ext 4618, 4624, 4518

E-mail: daxner@un.org i michaeldaxner@yahoo.com

Radni jezik: engleski / francuski

CRNA GORA

Oksana RAIČEVIĆ, Filozofski Fakultet, Danila Bojovića b.b., 81400 NIKŠIĆ,
Crna Gora, Srbija i Crna Gora

Tel: (mobile) +381 (0) 67 525 550 – Fax: +381 83 247 109

E-mail: r-oksana@yahoo.com

Radni jezik: engleski

SRBIJA

Tünde KOVAČ CEROVIĆ, Zamjenica ministra, Ministarstvo obrazovanja i sporta
Republike Srbije, 22-26 Nemanjina ulica, 11000 BEOGRAD

Tel: +381 (11) 3616 293 – Fax : +381 11 361 6270

E-mail: tkovacs@yubc.net

Radni jezik: engleski

Dragan POPADIĆ, Savjetnik Ministra, Ministarstvo obrazovanja i sporta Republike
Srbije, 22-26 Nemanjina ulica, 11000 BEOGRAD

Tel: +381 (11) 32 550 ext 153 – 063 8482 557 – Fax : +381 63 84 82 557

E-mail: dpopadic@eunet.yu

Radni jezik: engleski

Duško RADOSAVLJEVIĆ, Bulevar Mihaila Pupina 16, 21000 NOVI SAD

Tel: +381 21 421 444 – Fax: +381 21 422 496

E-mail: dsr@eunet.yu

Radni jezik: engleski

NVO

Jean-Claude GONON, Generalni evropski sekretar, AEDE, 68 rue du Faubourg
National, F-67000 STRASBOURG

Tel: +33 (0)3 88 32 63 67 – Fax: +33 (0)3 88 22 48 34

e-mail: aede.sgeurope@wanadoo.fr

Radni jezik: francuski

Jean-Marie HEYDT, Predsjednik, EURO-CEF (Comité Européen d'Actions Spé-
cialisées pour l'Enfant et la Famille dans leur Milieu de Vie), 11 rue du Château,
F-67120 KLOBSHEIM

Tel: +33 (0)3 88 96 54 16 – Fax: +33 (0)3 88 96 54 16

E-mail: jean.marie@wanadoo.fr

Radni jezik: francuski

Alain MOUCHOUX, Predsjednik, Grupa za NVO obrazovanje / kulturu, 22 rue
Corvisart, F-75013 PARIS

Tel: +33 (0)1 45 35 13 13 – Fax: +33 (0)1 45 35 47 47

E-mail: amouchoux@club-internet.fr

Radni jezik: francuski

BETA – Zavod za ekonomsku teoriju i praksu

M'Hamed DIF – Pôle européen de gestion et d'économie (PEGE) – 61, avenue de
la Forêt Noire F-67000 STRASBOURG

Tel: +33 (0)3 88 22 33 47

E-mail: mdif@cournot-u-strasbg.fr

CIVITAS INTERNATIONAL

Ruud VELDHUIS, Član Izvršnog odbora, (Direktor projekta), Instituut voor Publick en Politick, Prinsengracht 911-915, 1017 KD AMSTERDAM, The Netherlands
Tel: +31 (20) 521-7676 – Fax : +31 (20) 638-3118
E-mail: R.veldhuis@publiek-politiek.nl
Radni jezik: engleski / francuski

EVROPSKA ASOCIJACIJA ZA OBRAZOVANJE ODRASLIH

Ellinor HAASE, Generalni sekretar, EAEA, 8 rue J. Stevens, B-1000 BRUSSELS
Tel: +32 2 513 5205 – Fax: +32 2 513 5734
E-mail: eaea-main@eaea.org i ellinor.haase@eaea.org – Website: www.eaea.org
Radni jezik: francuski

EUROPSKI OMLADINSKI FORUM

Laura GIL GONZÁLEZ, Članica kancelarije, Evropski omladinski forum,
C/Miguel Servet 5 esc. 1º 3º A,
ZARAGOZA 50002/Spain
Tel: +34 607 43 33 23
E-mail: laura.gil@gmx.net
Radni jezik: engleski

NORDIJSKI SAVJET MINISTARA

Sigrun RØSTAD, Viši savjetnik, Nordijski savjet ministara, Store Strandstraded
18, DK-1255 COPENHAGEN K
Tel: +45 339 60378 – Fax: +45 339 33572
E-mail: SIR@NMR.DK
Radni jezik: engleski

IBE-BIE

Geneviève EMOND, Konsultantkinja u međunarodnoj kancelariji za obrazovanje,
UNESCO,
CP 199, CH-1211 GENEVE 20
Tel: +41 22 917 78 33 – Fax: +41 22 917 78 01
E-mail: g.emond@ibe.unesco.org
Radni jezik: engleski / francuski

SOROS FONDACIJA

Lucinia BAL, Službenica za informisanje, Institut za otvoreno društvo, Institut za
obrazovne politike, Nador u. 11, H-1051 BUDAPEST
Tel: +36 1 327 38 62 – Fax: +36 1 327 38 64
E-mail: lbal@osi.hu
Radni jezik: engleski

SAVJET EVROPE

Generalni direktorat za ljudska prava

Sonai PARAYRE, Odjeljenje za ljudska prava i politike, Generalni direktorat II,
Savjet Evrope, F-67075 STRASBOURG CEDEX
Tel: +33 3 88 41 33 29 – Fax: +33 3 88 41 27 93
e-mail: sonia.parayre@coe.int
Radni jezik:

Direktorat za škole, obrazovanje van škola i više odrazovanje

Gabriele MAZZA, Direktor za škole, obrazovanje van škola i srednje obrazovanje,
Generalni direktorat IV, Savjet Evrope, F-67075 STRASBOURG CEDEX

Tel: +33 3 88 41 26 29 – Fax: +33 3 88 41 27 06/88

E-mail: gabriele.mazza@coe.int

Radni jezik: engleski / francuski

Odjeljenje za obrazovanje za demokratsko građanstvo i obrazovanje za ljudska prava

Michela CECCHINI, Šef odjeljenja za demokratsko građanstvo i obrazovanje za ljudska prava, Generalni direktorat IV, Savjet Evrope,

F-67075 STRASBOURG CEDEX

Tel: +33 3 88 41 20 54 – Fax: +33 3 88 41 27 06/88

E-mail: michela.cecchini@coe.int

Radni jezik: engleski / francuski

Eva BENOVA, Pripravnica, Generalni direktorat IV, Savjet Evrope,

F-67075 STRASBOURG CEDEX

Tel: +33 3 88 41 46 45 – Fax: +33 3 88 41 27 06/88

E-mail: eva.benova@coe.int

Radni jezik: engleski

Heather COURANT, Asistentkinja, Generalni direktorat IV, Savjet Evrope,

F-67075 STRASBOURG CEDEX

Tel: +33 3 88 41 35 29 – Fax: +33 3 88 41 27 06/88

E-mail: heather.courant@coe.int

Radni jezik: engleski / francuski

Mechthilde FUHRER, Administratorica, Generalni direktorat IV, Savjet Evrope,

F – 67075 STRASBOURG CEDEX

Tel: +33 3 90 21 49 98 – Fax: +33 3 88 41 27 06/88

E-mail: mechthilde.fuhrer@coe.int

Radni jezik: engleski / francuski

Angela GARABAGIU, Administratorica, Generalni direktorat IV, Savjet Evrope,

F – 67075 STRASBOURG CEDEX

Tel: +33 3 90 21 45 20 – Fax: +33 3 88 41 27 06/88

E-mail: angela.garabagiu@coe.int

Radni jezik: engleski / francuski

Marguerite SIBERT, Asistentkinja, Generalni direktorat IV, Savjet Evrope,

F-67075 STRASBOURG CEDEX

Tel: +33 3 88 41 35 32 – Fax: +33 3 88 41 27 06/88

E-mail: marguerite.sibert@coe.int

Radni jezik: engleski / francuski

Karin VOLKNER, Administratorka, Generalni direktorat IV, Savjet Evrope,
F-67075 STRASBOURG CEDEX

Tel: +33 3 88 41 39 30 – Fax: +33 3 88 41 27 06/88

E-mail: karin.volkner@coe.int

Radni jezik: engleski / francuski

PREVODIOCI

Laurence BREITHEL

Anne CHENAIS

Eoghan O'LOINGSIGH

William VALK

Dodatak III - Izbjegavajući Pandorinu kutiju

Prezentacija gospodina Ton Olgers-a

Mnogi stručnjaci i nastavnici u oblasti obrazovanja za demokratsko građanstvo će pozdraviti novi fokus projekta “Obrazovanje za demokratsko građanstvo” (ODG), Savjeta Evrope koji se okreće prema politikama ODG u različitim državama članicama. Nakon decenija praznih obećanja o ODG, u skoro svakoj zemlji, bez mnogo mjera za primjenu i u isto vrijeme često izdvojene i usamljene borbe za bolji život ODG u svakoj od država članica, ova nova faza projekta ODG stvara novi pokret, kroz internacionalizaciju iskustva u mnogim zemljama i kroz stvaranje mogućnosti da se snage ujedine za (buduće) uspostavljanje solidnog i zdravog ODG u Evropi.

Danas, imajući čast da podijelim svoje misli, brige i nade sa vama, ja ću vam govoriti, uzimajući na jednoj strani ulogu neupućene osobe, s obzirom da nijesam bio uključen u pojavljivanje projekta “Politike ODG”, ali u isto vrijeme i ulogu nekoga ko pripada ovoj grupi, jer sam posvetio čitav svoj profesionalni život Obrazovanju za građanstvo: kao nastavnik, kao neko ko je pravio nastavne planove i programe u mojoj zemlji i van nje, kao pedagog i kao istraživač. Ovo vam govorim samo da bih objasnio da su moja glava i srce bili ispunjeni mislima i idejama kada sam čitao dokumente projekta. Shvatio sam da sam toliko uznemiren da vidim što će se desiti sa ovim projektom, da bih mogao biti pun upozorenja gdje bi po mom mišljenju stvari mogle poći naopako. Zato se nadam da ćete mi, znajući za moju upletenost, oprostiti i vjerovati mom kritičkom mišljenju i ponekad možda provokativnom stilu koji je rezultat moje snažne želje da će projekat koji započinjemo biti plodan i imati dugoročan učinak na politike i prakse ODG.

Više ću vam govoriti iz svog iskustva nego iz naučnog znanja, više kao zanatlija ODG nego kao naučnik.

Podijeliću svoj prilog u 7 dijelova, završavajući svaki dio sa prijedlogom za kreiranje politike ODG ili za primjenu politike, a ponekad možda i za razvoj namjeranih Zajedničkih okvirnih smjernica.

1. Čitajući unazad kroz projektnu dokumentaciju, stekao sam utisak da je skorašnja promjena politike ODG u Engleskoj bila glavni impuls za početak projekta SE. Nakon decenije primjene ODG kroz nastavne planove i programe sa izgleda razočaravajućim rezultatima Komitet Bernard-a Cricka-a – on je u stvari jedan od evropskih utemeljivača ODG – završio je u U-okretu u politici nastavnih planova i programa ODG u Engleskoj - poseban predmet Obrazovanje za građanstvo je uspostavljen. Za promjenu, politička dobra volja i stručnost ODG su se poklopili. U realizaciji novog predmeta jedna od aktivnosti bila je i učenje iz stranih iskustava o politici ODG. Mora da je posebno ovaj koristan pregled i učenje iz stranih politika ODG bila i jedna od inspiracija za trenutni projekat SE.

Međutim, prilike nijesu uvijek baš povoljne, politički govoreći. Kada postoji politička volja u zemlji za politiku ODG, i kada je u isto vrijeme pri ruci stručnost, onda je moguće kreirati i primjenjivati politiku. Ali, kada na državnom nivou ne postoji nikakav interes, ili ga makar nema dovoljno, teško je imati i politiku. Ili,

preciznije imati zvaničnu politiku, u smislu državne politike. U tom slučaju bilo bi vjerovatnije da se razvije politika za neke grupe za pritisak, možda nastavnike, možda stručnjake ili druge grupe građana. Međutim, u mnogo zemalja, slučaj je da obrazovna politika uopšte odustane od izdvajanja politike ODG. Zato tokom vremena možemo vidjeti periode interesa za ODG i periode njegovog zanemarivanja ili čak suprostavanja ODG.

Postoji nesto veoma optimistično u dokumentima politike za ODG do sada: razviti politiku, primijeniti je i to je to. Znam da pretjerujem, ali moj je osjećaj da ovaj optimizam ima svoje porijeklo u engleskom slučaju. I ma koliko nam očajnički trebao taj entuzijazam da bi nastavili raditi, model politike ODG treba da bude napravljen za sve vrste situacija i zemlje. Mogao bih ovo izraziti i drugim terminima: govoreći u smislu razvoja teorije politike osnovna osjećanja o dokumentima politike ODG podsjećaju na jedan od 'racionalnih pristupa učesnika'. To podrazumijeva racionalnog učesnika koji upravlja problemima, i ima moć i sredstva da primijeni i kontroliše situaciju, npr. vlada sa pro-ODG stavovima, okružena dobro informisanim stručnjacima.

Zato je pitanje: za kojeg učesnika mi razvijamo politiku? Hajde da samo pretpostavimo radi argumenta da učesnik iz pitanja nije vlada ili neko tijelo zaduženo za obrazovanje već asocijacija nastavnika, kakva bi bila priroda politike tada? Ovaj učesnik ne bi imao moć da primijeni politiku, već bi zavisio od mišljenja i interakcije mnogih drugih učesnika. Bilo bi nemoguće nadgledati poprište borbe kroz orlov pogled, bilo bi nužno razviti politiku kroz male korake, svaki put evaluirajući rezultate. I iskreno govoreći, moje je uvjerenje da je isto tako tačno za optimistički slučaj u kojem vlada ima pro-ODG stav. Jer koliko lako se mogu ove stvari promijeniti sa vladama?

Ch. E. Lindblom je potrošio značajan dio svog života suprostavljajući se teoriji racionalnog učesnika. Zamijenio je sa onim što se zove 'inkrementalizam'. Tvrdio je da je sveobuhvatan ili sinoptički pogled na opšte probleme moguć, i zamijenio ga je sa rješavanjem problema, jednostavnom političkom interakcijom. Zamijenio je i naučno znanje koje stoji iza kreiranja politika sa razvojnom analizom koja se sprovodi kroz male korake. Racionalnost, po njemu, nije svojina političke individue, već kvalitet političke zajednice.

Prijedlog 1

ODG politika treba da bude razvijena prije sa društvenom (građanskom) sviješću učesnika, nego sa političkim ili vladinim učesnicima. Politika ODG bi trebalo, po svojoj prirodi, da bude vezana za razvoj. Politika ODG se odvija u društveno-političkoj areni, ona se mora dobiti kroz dug proces. Ponekad ovo ima više veze sa marketingom ODG nego sa njegovim racionalnim planiranjem. Ovo ima, u velikoj mjeri, karakter tekuće debate / borbe.

2. U procesu razvoja politike u svakoj pojedinačnoj zemlji sve vrste različitih učesnika će biti okupljene. Neki su informisani o ODG, najveći broj vrlo malo ili nimalo. Uspjeh procesa razvoja politike veoma mnogo zavisi od objekta te politike: ODG. Sa svim učesnicima sa kojima će se raditi tokom godina, jedna

interakcija će se razviti između sadržaja i strukture ODG i uspjeha politike. Drugim riječima: uspjeh politike veoma mnogo zavisi od sadržaja i strukture ODG, onako kako je ocijenjeno od drugih.

Čitajući kroz projekat ODG 1997.g. – 2000.g. velika ambicija i idealizam zrače sa mnogih strana. Promovisanjem kohezije, povećanjem učešća, utiče se ne samo na školski nastavni plan i program, već i na obrazovanje odraslih i zapravo na sve, čak i na spontano učenje. Za druge, npr. van zajednice za ODG ovo bi moglo zvučati malo prejako ili čak prijeteće. Da li je unošenje većeg stepena kohezije ili učešća zaista zadatak ODG, ili prije političke partije? Ili vlade kao cjeline? Naravno, djelotvorno ODG će donijeti koheziju i ohrabriti učešće. Ali, razmišljajući u smislu razvoja politike trebe biti skroman i shvatiti da mnoge druge društvene institucije podržavaju ove ciljeve. Možda je više pitanje taktike u okviru vaše politike ODG određivanje cilja ili misije: vaša politika bi mogla biti djelotvornija ako nije previše ambiciozna. Radi pojašnjenja ovih pitanja želio bih predstaviti klasifikaciju u 5 oblasti politike za ODG, pri čemu svaki simboliše različito polje na kojem politika ODG može biti primijenjena.

- Društvo kao cjelina

Prvu oblast čine makro-politički i makro-društveni-nivo. To uključuje odnos države sa svojim građanima (npr. izborni sistem, referendum), političku komunikaciju, organizaciju političkog sistema, organizaciju i rad masovnih medija. Mjesto, npr. uticaj i mogućnosti koje su date NVO-ima u društvu. Sva ova polja mogu biti analizirana sa stanovišta politike ODG.

- Obrazovni sistem

Drugu oblast čine obrazovne politike uopšte, posebno sa stanovišta spoljašnje organizacije škola (u stvari školskog sistema) i drugih obrazovnih institucija. Koliko slobode obrazovna institucija ima (npr. škola), ili koliko su one zavisne od države? Da li je školski sistem pravedan u odnosu na prava građana? Koje su (skriveno) vrijednosti iza školskog sistema. Da li to odražava (previše) nejednakosti u društvu?

- Obrazovne institucije

Treću oblast čini unutrašnja organizacija obrazovnih institucija. Na prvom mjestu škola, ali isto tako i organizacija za neformalno i obrazovanje odraslih. Ovdje se postavlja pitanje iz perspektive ODG prema školskoj klimi: Da li postoji dovoljno mogućnosti za prava učenika? Koliko je škola ‘demokratska’? Da li postoji učenički parlament? Da li je školska i razredna klima otvorena ili autoritarna? Takođe i pitanje oko školskog obrazovnog plana: da li učenik/ca ima razumnu kontrolu nad svojim procesom učenja? Da li postoji dovoljno mogućnosti za interdisciplinarno učenje, za saradnju među učenicima? Da li postoji dovoljno mogućnosti za učenje van škole, za međunarodne kontakte i razmjenu, za posjete i studije društvenih institucija, kontakte sa NVO-ima? Kakav je odnos / uklapanje redovnih nastavnih planova i programa sa programima van škola?

- Nastavni plan i program

Četvrtu oblast čine zakonom propisan nastavni plan i program i izbor glavnih dijelova nastavnog plana i programa: predmeti i njihovo mjesto u rasporedu – koji predmeti treba da / moraju biti zadržani? Koji se novi predmeti uvode? Kakvo profesionalno obrazovanje nastavnici treba da imaju?

- Školski predmet

Petu oblasti čine izbor i struktura predmeta, kao i didaktika ili didaktički pristup svakom predmetu.

Ukoliko ODG želi da bude prisutno na svim ovim poljima, ono mora da povuče mnogo veza, ili da žonglira sa mnogo loptica u vazduhu. Previše, rekao bih. Politika kohezije i učestvovanja bi uglavnom bila u prvoj oblasti, i bilo bi previše poletno imati suviše ambicija i ovdje. Osim toga, tvrdeći da se ohrabruje kohezija i učestvovanje, i demokratsko funkcionisanje društva itd. bi lako moglo stvoriti utisak da se traži monopol nad ovim poljem, ili makar posebni prostor, i u procesu politike ODG bi iritiralo druge koji misle da se i oni bore za pravedno i miroljubivo društvo.

Prijedlog 2

Politika ODG bi trebalo da zadrži podjelu na pet oblasti. U stvari, zastupljenost na svakoj pojedinačnoj oblasti zahtijeva odvojenu i potpuno spremnu politiku. Sa taktičkog stanovišta, kao i sa stanovišta mogućnosti za upravljanjem, politika ODG treba da bude skromna u svojim zahtjevima i da se koncentriše više na sadržaj kojem stremi nego na učinke. Politika ODG bi se trebalo da se koncentriše i na oblasti u kojima postoji ekspertiza na polju ODG: obrazovanje. Motivacija politike treba da bude u oblastima 3, 4 i 5.

3. U dokumentima ODG 1997.g. – 2000.g. nekakav osjećaj bespomoćnosti ili protivrječnosti se može osjetiti u vezi sa odnosom ili ponekad, čak, suprotnošću između znanja i vrijednosti. Čini se da znanje ponekad ima lošu konotaciju. Na drugim mjestima znanje je korišćeno na pozitivan način. Pošto smo mi tražili od politike ODG da bude dugoročna debata / borba-predodređena za razvoj-politika-proces, biće tu interakcija između predstavljenog sadržaja, ili konceptualne strukture ODG i saradnje ili otpora koji ona dobija od drugih igrača na terenu. Zato je prijeko potrebno imati konceptualnu strukturu koja je pravedna prema suštini ODG, ali u isto vrijeme stvara pravi imidž. Po mom osjećaju i znanju, ODG će nužno stvarati znanje. Prije svega, više nego što se za dugo vremena vjerovalo, čak i osnovno znanje stvara mogućnosti za snove ODG: utiče na stavove i mišljenja, i utiče na ponašanje. U skorašnjem pregledu istraživanja o građanskom obrazovanju za studente u SAD Galston⁵ navodi: “iznenađujuće, skorašnje istraživanje sugerise važne veze između osnovnih građanskih informacija i građanskih karakteristika o kojima imamo razloga da vodimo računa”, “... obilje dokumentacije, pa političko znanje ohrabruje građansko “rasvjetljavanje sopstvenog interesa”, “Građansko znanje proširuje dosljednost pogleda kroz pitanja i kroz vrijeme” “...građani koji imaju malo

informacija su skloniji da sude o zvaničnicima na osnovu svojih percepcija ličnog karaktera koji se dobija van konteksta.”, “što više znanja građani imaju o građanskim pitanjima, manja je mogućnost da se plaše od novih imigranata i njihovog uticaja na našu zemlju.”, “...što više znanja građani imaju o političkim principima i institucijama, prije će podržati osnovne demokratske principe, počevši od tolerancije.” Ovo su sve citati rezultata istraživanja.

Naravno da može postojati razlika između američkih studenata i evropskih učenika, ali studija K. Wittebrood⁶ u Holandiji koja ima ulogu radnog papira i pisanog ispitivanja predmeta ‘Maatschappijleer’ (Društvene studije) takođe pokazuje značajan učinak na stavove: političke i društvene uključenosti, sklonosti glasanju, povjerenju u politički sistem.

Ali osim što je djelotvorno u uzrokovanju ciljeva ODG, znanje je takođe pitanje oko kojeg se mnogo obrazovnih stvari organizuje. Predmet sa nekim jezgrom znanja ima viši status nego predmet bez toga. Ono igra ulogu u evaluaciji predmeta od strane javnosti i drugih učesnika. I naravno, mi ne moramo da se vraćamo uskim varijacijama ‘građanskog’ u okviru ODG. Termin je koristio David Kerr, za jedno, da označi usko Obrazovanje za građanstvo tamo gdje znanje o ustavnim tijelima itd. čini jezgro. I naravno, mi moramo voditi računa da je svako znanje korisno i vrlo srodno sa drugim znanjima i iskustvima učenika i svakako društvene i političke realnosti. Osim toga, vrijednosni sistem i vještine moraju biti razvijeni. Ali, mi bi morali biti manje nepovjerljivi prema jednostavnom znanju.

Prijedlog 3

Politika ODG treba da se oslobodi ostataka romantičarske, robespjerovske, skoro antiintelektualne koncepcije znanja. Tako je ova koncepcija prisutna na nekim mjestima u dokumentima ODG, iako se pojavljuje povremeno. Ova koncepcija znanja ide u prilog djelotvornoj politici ODG.

4. Sličan problem izgleda postoji sa vrijednostima. Iako nigdje nije izričito navedeno, ponekad se predlaže da se vrijednosti prenose učenicima: tolerancija; pravda; demokratija. Kao da se moglo pretpostaviti ranije da obrazovni proces kod učenika nije ohrabrivao ove vrijednosti. Kasnije, obrazovni procesi to čine. Obrazovanje o vrijednostima je komplikovan proces. Prva poteškoća je da vrijednosti protivrječe jedne drugima u situacijama u stvarnom životu: demokratija nasuprot efikasnosti; tolerancija u susjedstvu nasuprot bezbjednosti; socijalna sigurnost nasuprot ekonomskom rastu; zaštita životne sredine nasuprot efikasnoj proizvodnji. Druga poteškoća je da mnogi učenici njeguju osnovne ljudske vrijednosti, ali oni još uvijek nijesu svjesni vrijednosti koje primjenjuju u životu na dnevnoj osnovi. Ono što se dešava u obrazovnom procesu je da su postojeće vrijednosti prenešene na druge, do tada nepoznate situacije. Mnogi ljudi dijele iste vrijednosti, ali se razlikuju u organizaciji ovih vrijednosti, ili u njihovoj hijerarhiji za različite situacije. Učenici bi trebalo da budu obrazovani da prepoznaju vrijednosne organizacije najvažnijih učesnika i da ove uporede sa sopstvenim vrijednosnim sistemom. U isto vrijeme, oni bi mogli biti suprostavljeni sa svojim vrijednosnim mogućnostima u različitim

situacijama. Na ovaj način oni ne grade nove vrijednosti, već proširuju sopstveni vrijednosni sistem. Glavna riječ nije prenos vrijednosti, već razjašnjenje vrijednosti.

Prijedlog 4

U politici ODG razlika između prenosa vrijednosti i razjašnjenja vrijednosti je od ogromne važnosti. Radi premoći neutralnog karaktera ODG, posebno u predstavljanju konceptualne strukture ODG dosta pažnja se mora posvetiti prenosu vrijednosti. Iako je vrijednosna osnova ODG uvijek nekako zavisna od preovlađujućeg političkog sistema, uopšteno učenička i javna evaluacija ODG će se poboljšati kada se pažnja premjesti sa prenosa vrijednosti na razjašnjenje vrijednosti.

5. U publikaciji ODG o kursovima obuke nastavnika na sceni se našla Pandorina kutija. Pokušaj da se definiše “Obrazovanje za ljudska prava” otvara Pandorinu kutiju alternativnih koncepcija. Ali Pandorina kutija se takođe otvara kada se krene sa definisanjem ODG. A ovo ne pomaže u njegovom promovisanju. Sve dok Obrazovanje za ljudska prava, Društveno i političko obrazovanje, Građansko obrazovanje, Globalno obrazovanje, Lično i društveno obrazovanje, Mirovno obrazovanje, Obrazovanje za građanstvo nijesu razjašnjeni i klasifikovani, postojeće problemi sa imidžom ODG. Postojanje toliko pristupa i/ili predmeta u ono što se za javnost čini istim poljem, daje ODG zbunjujući i maglovit imidž. Naravno, obrazovne prilike i istorija se veoma razlikuju što otežava propisivanje određene obrazovne organizacije ili politike nastavnog plana i programa za gore navedene principe i pristupe. Ipak, mogu se se dati neke opšte smjernice koje su se pokazale nezavisnim za svako društvo.

U prvom Obrazovanju za građanstvo je i trebao bi ostati pristup po kojem se ono prožima kroz nastavni plan i program ili pedagoški princip. To vodi izvjesnom izboru sadržaja, strukturiranju sadržaja i određenom didaktičkom pristupu u gotovo svim predmetima. Ovo znači da to nije predmet za sebe i uspostavljanje predmeta Obrazovanje za građanstvo donosi sa sobom opasnost uvođenja svih vrsta elemenata građanstva u taj predmet, što po naučnoj strukturi pripada istoriji, geografiji, biologiji, ekonomiji, itd. Ovo znači da predmet postaje širok i maglovit, koji se ne može predavati niti naučiti. Postoji dosta međunarodnih eksperimenata koji dokazuju postojanje ove opasnosti.

Na drugoj strani, nužno je imati zaseban predmet posebno posvećen društvenim naukama. Na jednom drugom mjestu, ja sam dao međunarodni naziv za takav predmet Društveno-političko obrazovanje. Na primjer – i tačno zaista – navedeno u publikaciji kursa za obuku nastavnika u ODG (str. 38) “Da bi se dostigli ciljevi Obrazovanja za građanstvo u multikulturalnom kontekstu, zahtijevaju se neka osnovna znanja

- kako su društva organizovana, uključujući političke, pravne i finansijske sisteme;
- proces odlučivanja u demokratskom društvu;
- kako su uspostavljeni odnosi između pojedinaca, grupa i zajednica;

- kako se sukobi rješavaju na miran način;
- kako se moć prenosi i primijenjuje”.

Čini se da je apsolutni minimum da se sakupe ova “osnovna znanja” u nastavni plan i program koji bi se primjenjivao dva sata nedjeljno tokom godine i da se obuče profesionalni nastavnici u društvenim naukama. Ovo osnovno jezgro znanja predložili su i Veldhuis i Audigier u publikaciji o ODG – čak i snažnije – a u istom pravcu.

Kao što sam rekao gore, nemoguć je zadatak staviti svo ovo znanje zajedno sa znanjem o građanstvu a odvojeno od drugih predmeta u jedan školski predmet, takođe je nemoguće staviti istu količinu znanja kroz prožimanje kroz nastavni plan i program. Ovo bi učinio politiku kreiranja nastavnih planova i programa, a da ne spominjemo primjenu, nemogućom i neukrotivom. To je kao pokušaj plesanja sa hobotnicom, pri čemu postoji onoliko pipaka koliko je i školskih predmeta. Ali, jednom kada se značajan dio sadržaja i didaktike obezbijedi u posebnom predmetu za društvene nauke, biće mnogo više nade da se može koordinirati sadržaj i didaktika ostalih predmeta u pristupu koji uključuje prožimanje sa nastavnim planom i programom. Istorija Obrazovanja za građanstvo u npr. Engleskoj i Holandiji je pokazala nedostatak pristupa prožimanja kroz nastavni plan i program.

Na jednom drugom mjestu, ja sam nazvao predmet društvenih nauka Društveno-političko obrazovanje, da bih napravio razliku od pukih uvoda u društvene nauke, bez mnogo pedagoške osnove. Društveno-političko obrazovanje ima svoje vodeće principe, kao i drugi školski predmeti, ali pristup Građanstva čini čitav svijet različitosti.

Na trećem mjestu analize sadržaja pristupa kao što su Mirovno obrazovanje, Obrazovanje za ljudska prava, Globalno obrazovanje pokazuje se da je njihov sadržaj uopšte uži nego kod Obrazovanja za građanstvo. Oni čine posebne graditeljske blokove i više su poglavlja ili pristupi u okviru Obrazovanja za građanstvo. Uvođenje takvog pristupa kao posebnog predmeta uvijek donosi opasnost da se ne predaje potpun i povezan sadržaj Obrazovanja za građanstvo.

Izuzetak je Lično i društveno obrazovanje. Ovo je već uspostavljen predmet u makar Portugalu, Engleskoj i Holandiji. Njegov fokus je više na pojedinačnom ponašanju i na ponašanju u maloj grupi, generalno ne političko i društveno ponašanje. Ovaj sadržaj traži vrlo različite kvalifikacije nastavnika. Ostaje da se vidi da li je bolje ili ne integrisati ga u DPO ili imati poseban predmet Obrazovanje za građanstvo.

Prijedlog 5

Politika ODG bi trebala izabrati poseban predmet Društveno političko obrazovanje i u isto vrijeme pristup prožimanja kroz nastavni plan i program. U strategiji predstavljanja politike ODG, posebnu pažnju treba posvetiti temeljnoj, sažetoj i vrlo jasnoj klasifikaciji tržišta za sve varijacije na temu Obrazovanja za građanstvo. Inače, politika ODG neće imati sredstva da utiče na postojeće siromašne strukture i prakse ODG. Politika ODG bi trebala izbjeći Pandorinu kutiju.

6. Prednost posebnog predmeta Obrazovanja za građanstvo ili Društveno-političkog obrazovanja (DPO) je da će već postojati nastavnici za DPO. I kao posljedica, tu već postoji mogućnost asocijacije nastavnika. Isto se odnosi na Asocijaciju za obrazovanje za građanstvo u situacijama gdje se širi sadržaj razmatra (u odnosu na DPO). Asocijacija nastavnika je jedan od najmoćnijih instrumenata primjene politike ODG. Za razliku od vladinih politika, to je obično stabilan faktor kroz vrijeme. Kada je klima protiv ODG, asocijacija može braniti tradicije i održati ih živima. Takođe, asocijacija nastavnika obezbjeđuje nezamjenljiv prostor za debate i diskusije o poboljšanju sadržaja i didaktike ODG. To je i jedna institucija koja je sposobna da prepozna potrebe za obukom nastavnika i stalnim obrazovanjem. Služi kao posrednik između terena i političkog sistema. I to je nadmoćna institucija za stalnu procjenu situacije i razmjenu informacija sa stranim asocijacijama nastavnika.

Prijedlog 6.

Primjena ODG bi trebala biti fokusirana na uspostavljanje i na funkcionisanje asocijacije nastavnika u Obrazovanju za građanstvo ili Društveno-političkom obrazovanju.

7. U svim društvima će postojati grupe koje su sumnjičave prema ODG. Strah od indoktrinacije, posebno u zapadnim zemljama je spriječio ili usporio ranije uvođenje formi ODG. Nekoliko autora je primijetilo da različite koncepcije građanstva variraju shodno političkom mišljenju onog ko ih kreira. McLaughlin (1992.g., kojeg je citirao David Kerr⁷) razlikuje minimalno i maksimalno tumačenje, koje lako može biti prepoznato kao liberalnije / konzervativnije i više društveno demokratski / napredni pristup. Takođe, na primjer Henk Dekker (1991.g.) daje pregled dva nivoa: nivoa predstavničke demokratije i nivoa participativne demokratije. Za svaki pojedinačno, on daje poglede na demokratiju, participaciju, itd.

Čini se da je jedino logično proširiti ove dvije pozicije do te mjere da one uključe čitav politički spektar od ekstremno lijevog do ekstremno desnog. Heater (1990.g.)⁸ označava pet nivoa političke misli, koje on koristi, kao pet dijelova kontinuuma. Oni uključuju: participativni / demokratski, konzervativni / elitistički, totalitarni / manipulativni, nacionalistički / integrativni i svjetski / univerzalistički. On tvrdi da je to lijevo – desni kontinuum. Nivoi, zaista, imaju vezu sa podjelom političke misli na lijevu i desnu. U stvari, koncepcije Obrazovanja za građanstvo mogu varirati kroz čitav lijevo-desni kontinuum. Sada postaje jasno zašto Heater naziva građanstvo mutnim riječima: onaj / ona ko ima stvarnu moć može definisati koncepciju građanstva. Za politiku ODG takva situacija je na kraju katastrofa. To bi značilo da će se ODG mijenjati sa svakim političkim vjetrom. Naravno, niko na može u potpunosti spriječiti da ODG postane omiljeni objekt ljudi na vlasti, ali u politici ODG treba da postoji makar rješenje za ovaj problem u smislu konceptualne strukture ODG.

Prijedlog 7

Politika ODG bi trebala biti, kao i samo ODG i kao i sama demokratija, neutralno ali uznemirujuće. To znači da ODG kao i sama demokratija uključuje sve mogućnosti. Suprotno različitim političkim pozicijama koje imaju izrazitu sklonost ka svojim sopstvenim pozicijama, ODG treba da se bori za inkluziju svih pozicija koje su dozvoljene u demokratiji. To znači da ODG treba da izgubi svoje blago lijeve sklonosti ili sklonosti ka centru, da ostavi učenicima da napave izbor u građenju vrijednosnog sistema, ali u isto vrijeme da se ODG izaziva da gradi takav sistem. Ovaj sistem uključuje mišljenja o građanima i građanstvu i nastavni plan i program bi trebao biti dovoljno otvoren da bi ih mogao ohrabriti. Samo u tom slučaju, ono će zaštititi sebe od promjenljivosti političkih boja na vlasti. Politika ODG treba takođe da pobjegne od mutnih situacija.

Zaključak

Razvijanje politike ODG je dug proces koji zahtijeva pažljivu analizu 'proizvoda'. Veoma je važno razviti komunikacionu strategiju, koja je usko povezana sa suštinom proizvoda 'ODG'. ODG je veoma osjetljivo na promjene u političkim sklonostima, političkim pretjerivanjima i trendovima. Stabilna politika traži učesnika politike sa strpljenjem i istrajnošću.

U isto vrijeme, ODG je dugoročno nezamjenljiv element stabilnosti demokratskih društava. Prije ili kasnije, njegova primjena je, jednostavno, istorijska nužnost. Stvari će se odvijati na svoj način, ali će postojati cijena koja mora da se plati. U Zapadnoj Evropi prvi ozbiljni poziv za Obrazovanje za građanstvo je stigao odmah nakon drugog svjetskog rata. Bilo bi mnogo bolje imati ozbiljno kreiranu politiku ODG i njenu primjenu prije nego što se katastrofe ponovo dogode.

Savjet Evrope je međunarodna međuvladina organizacija koja okuplja 46 država članica, pokrivajući gotov čitav kontinent Evrope. Teži da razvije zajedničke demokratske i pravne principe zasnovane na Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i slobodama i drugim referentnim dokumentima o zaštiti pojedinaca. Od kad je osnovan 1949.g., u posljedicama drugog svjetskog rata, Savjet Evrope simbolizira pomirenje.

<http://www.coe.int>

Centar za građansko obrazovanje je nevladina organizacija, vanstranačka i neprofitna asocijacija građana. Vizija Centra za građansko obrazovanje je Crna Gora kao demokratsko društvo odgovornih građana. Misija Centra za građansko obrazovanje je obrazovanje za demokratiju, ljudska prava i evropske integracije u cilju jačanja civilnog društva zasnovanog na multietničkim i multikulturalnim vrijednostima, sa visokim stepenom učešća građana u procesima donošenja odluka.

<http://www.cgo.cg.yu>

Razvoj politika promocije aktivnog i kreativnog građanstva bila je glavna ideja međunarodnog seminara o Politikama i okvirnim smjernicama obrazovanja za demokratsko građanstvo (ODG). Organizovan u Strasburu, 6. i 7. decembra 2001.g. od strane Savjeta Evrope, ovaj događaj je okupio širok spektar ključnih ljudi teorije i prakse u ovoj oblasti.

Seminar je bio okrenut ka tri glavna cilja: preispitivanje politika i praksi u oblasti ODG u Evropi, pomaganje evropske saradnje za kreiranje politike i primjenu ODG između zemalja, nacionalnih i međunarodnih organizacija i praktičara, i formulisanje prijedloga za budući razvoj obrazovanja za demokratsko građanstvo.

U svom izvještaju, Karen O'Shea sažima glavna izlaganja na seminaru i rezultate radnih grupa. Ona takođe predstavlja svoju sintezu i analizu diskusija i zaključaka.

© Savjet Evrope, 2005.g.

ISBN 86-85591-03-1

9 788685 591037